

**EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV**

Evidenčné číslo: 19100/B/2012/0474381867

**KULTÚRA AKO VÝCHODISKO PRE
EKONOMICKO-POLITICKÝ ROZVOJ KRAJÍN**

Bakalárska práca

2012

Gabriela Šaturová

**EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV**

**KULTÚRA AKO VÝCHODISKO PRE
EKONOMICKO-POLITICKÝ ROZVOJ KRAJÍN**

Bakalárska práca

Študijný program: Medzinárodné ekonomické vzťahy

Študijný obor: 6221 7 00 – Medzinárodné ekonomické vzťahy

Školiace pracovisko: 19100 – Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov
a hospodárskej diplomacie

Vedúci záverečnej práce: Ing. Peter Reťkovský

Bratislava 2012

Gabriela Šaturová

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že záverečnú prácu som vypracovala samostatne a že som uviedla všetku použitú literatúru.

Dátum: 29.6.2012

Gabriela Šaturová

Pod'akovanie

Touto cestou si dovoľujem poďakovať sa vedúcemu záverečnej práce Ing. Petrovi Reťkovskému za odborné vedenie, vzácne podnety a pripomienky, ako aj za individuálny prístup a vytvorenie príjemnej atmosféry počas našej spolupráce.

Ďalej patrí moja vďaka Jeho Excelencii, mimoriadnemu a splnomocnenému veľvyslancovi Helénskej republiky, pánovi Nicolaovi Kanellovi, za jeho čas, ochotu a podnetné myšlienky.

Gabriela Šaturová

ABSTRAKT

ŠATUROVÁ, Gabriela: *Kultúra ako východisko pre ekonomicko-politický rozvoj krajín* – Ekonomická univerzita v Bratislave. Fakulta medzinárodných vzťahov; Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie. – Vedúci záverečnej práce: Ing. Peter Reťkovský. – Bratislava, FMV EU, 2012, s.

Cieľom záverečnej práce bolo poukázať na dôležitosť úlohy kultúry v procese ekonomicko-politického rozvoja a potrebu aplikácie faktora kultúry do analýzy tohto procesu. Práca sa sústredila na priblíženie vybraných antropologických prístupov ku kultúre ako pozadia ekonomicko-politického rozvoja. Na základe týchto východísk práca hľadá súvislosti medzi celospoločenským vývojom a jeho kultúrnymi determinantmi v prípadovej štúdii vybraných krajín – Nemecka a Grécka. Výsledkom práce je analýza prvkov kultúry týchto štátov a ich historických súvislostí s poukázaním na mnohoraký vplyv kultúrnych elementov v procese ekonomicko-politického vývoja.

Kľúčové slová: kultúra, kultúrne dimenzie, ekonomicko-politický rozvoj, historický vývoj, vplyv prvkov kultúry

ABSTRACT

ŠATUROVÁ, Gabriela: *Culture as a Resource of Economic and Political Development of Countries* – University of Economics in Bratislava. Faculty of International Relations; Department of International Economic Relations and Economic Diplomacy. – Consultant: Ing. Peter Reťkovský. – Bratislava, FMV EU, 2012, p.

Main goal of the thesis is to emphasize the importance of the role of culture in process of economic and political development as well as the need of implementation of cultural factors in the analysis of this process. Thesis focused on presentation of selected anthropological approaches to culture as a background of economic and political development. Based on these theoretical standpoints, thesis examines the nexus between the all-society development and its cultural determinants in the case study of choosed countries –

Germany and Greece. The result of the work is the analysis of the elements of these cultures and their historical sequences with emphasis on diverse impact of the cultural aspects in the process of economic and political development.

Key words: culture, dimensions of culture, economic and political development, historical development, elements of culture

Obsah

Zoznam ilustrácií a schém.....	3
Úvod	4
1 Kultúra ako fenomén a jej prejavy	6
1.1 Kultúra a jej podstatné atribúty	6
1.1.1 Kultúra v ponímaní G. Hofstedeho	7
1.1.2 Kultúra v ponímaní C. Geertza	11
1.1.3 Kultúra v ponímaní F. Trompenaarsa	12
1.1.4 Zhrnutie definícií kultúry	13
1.2 Štruktúra a prvky kultúry	13
1.2.1 Model kultúry ako „l'adovca“ (Edward T. Hall)	13
1.2.2 Model kultúry ako „cibule“ (Geert Hofstede a iní autori)	14
1.2.3 Vrstvy kultúry podľa F. Trompenaarsa	15
2 Vplyv kultúry na ekonomiku a politiku.....	17
2.1 Ekonomicko-politický rozvoj	17
2.1.1 Vymedzenie ekonomického rozvoja	18
2.1.2 Vymedzenie politického rozvoja	19
2.1.3 Kritériá a veličiny ekonomicko-politického rozvoja	21
2.2 Kultúra a ekonomicko-politický rozvoj	23
2.2.1 Zavedenie kultúry do analýzy ekonomicko-politického rozvoja	24
2.2.2 Postavenie kultúry v analýze Maxa Webera	25
2.2.3 Ďalšie prístupy k úlohe kultúry v ekonomicko-politickom rozvoji	27
3 Prípadové štúdie vybraných európskych krajín	29
3.1 Kultúra v ekonomicko-politickom vývoji Nemecka	29
3.1.1 Kultúra ako činiteľ v historickom vývoji Nemecka	30
3.1.2 Dimenzie nemeckej kultúry	34
3.1.3 Fenomén nemeckého multikulturalizmu	35
3.2 Kultúra v ekonomicko-politickom vývoji Grécka	37
3.2.1 Kultúra ako činiteľ v historickom vývoji Grécka	38
3.2.2 Dimenzie gréckej kultúry v porovnaní s nemeckou kultúrou	39

3.2.3 <i>Fenomén gréckej kultúrnej homogénnosti</i>	41
3.3 Komparácia rozvoja Nemecka a Grécka a analýza súčasnej ekonomicko-politickej situácie Európy z pohľadu kultúry	42
3.3.1 <i>Porovnanie ukazovateľov ekonomicko-politického vývoja Nemecka a Grécka</i> .	43
3.3.2 <i>Postavenie kultúry v situácii súčasnej európskej krízy</i>	46
Záver	48
Zoznam použitej literatúry	50

Zoznam ilustrácií a schém

Obrázok 1: Tri úrovne jedinečnosti „mentálneho naprogramovania“

Obrázok 2: Model kultúry ako „cibule“

Obrázok 3: Hofstedeho dimenzie kultúr Grécka a Nemecka

Obrázok 4: HDP per capita Grécka a Nemecka v rokoch 1990-2011

Obrázok 5: Vývoj HDI Grécka a Nemecka v rokoch 1980-2011

Úvod

Od najstarších dôb až do dnešného dňa prechádzali ľudské civilizácie stále neukončeným procesom ekonomicko-politického rozvoja. Každá z nich prešla vo svojej histórii vlastnou cestou, ovplyvnenou jej geografickým umiestnením, prírodnými podmienkami či historickými udalosťami, ktoré formovali jej smerovanie. Základným východiskom tohto vývoja však bola samotná podstata jednotlivých civilizácií, ktorá spočíva práve v ich kultúre. Jej charakteristiky pôsobili v historickom procese ako determinanty smeru vývoja a vytvorili potenciál, ktorý určil mieru a spôsob absorbovania uvedených prírodných či historických vplyvov. Na druhej strane boli zas tieto faktory pôdou pre tvorbu kultúry a jej hodnôt a tak sa v jednotlivých spoločnostiach prejavilo pôsobenie systému mnohých vzťahov medzi kultúrou, ekonomicko-politickým vývojom, prírodnými podmienkami a rôznymi spoločenskými pohybmi, ktoré sa navzájom ovplyvňovali a spolu s dosahom vonkajších vplyvov vytvorili kultúrne systémy, charakteristické svojím osobitným vnútorným prostredím.

Motív výberu tejto témy spočíva v názore na dôležitosť potreby výskumu v tejto oblasti, ktorý je v pomere k jeho významu stále nedostatočne skúmaný. Touto problematikou sa autori výraznejšie zaoberajú až od 19. až 20. storočia. Medzi najvýznamnejších teoretikov v tejto problematike, z ktorých poznatkov práca čerpá, sa zaraďujú Émile Durkheim, Max Weber, Edward Hall, Samuel Huntington, Lawrence Harrison, Francis Fukuyama, Vijayendra Rao, Michael Walton či Amartya Sen. Skúmaniu vplyvu kultúry v ekonomicko-politickej rovine sa však tiež venujú aj autori, pôsobiaci na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity, predovšetkým docent Milan Márton a docentka Marta Zágoršeková.

Práca si kladie za cieľ na základe teoretických východisk priblížiť pôsobenie kultúry v procese ekonomicko-politického rozvoja v prípadovej štúdii vybraných krajín a poukázať na obrovský význam kultúry v tomto vývoji. V práci využívame komparáciu teoretických prístupov a na základe teoretických poznatkov a ich praktických implikácií analyzujeme vplyv kultúry na ekonomicko-politické dianie. Na základe syntézy zistených dopadov charakterizujeme jednotlivé kultúry v prípadovej štúdii. V porovnávaní daných kultúr využívame tiež štatistické údaje, spracované vlastnými grafmi a výpočtami. Pri spracovávaní tematiky ako zdroj výskumu tiež zapájame rozhovor s predstaviteľom jednej z vybraných kultúr, gréckym veľvyslancom.

Prvá kapitola predostiera teoretické koncepty kultúry, vychádzajúce z prác vybraných autorov, pričom významná časť je venovaná rozšírenej teórii Geerta Hofstedeho – jeho ponímaniu kultúry a kultúrnym dimenziám, ktoré vypracoval, pričom je prítomný i kritický pohľad na jeho myšlienky. Následne sa rozoberajú prvky kultúry a ich hierachia, opäť na základe vybraných modelov tejto štruktúry.

V druhej kapitole vymedzujeme ekonomicko-politický rozvoj, doplnený príkladmi a kritériami tohto rozvoja, ako aj poukázaním na potrebu komplexného uvažovania a vzájomnej previazanosti ekonomických, politických a kultúrnych prvkov. Ďalej priblížime stav a vývoj výskumu problematiky kultúry ako činiteľa v ekonomicko-politickom rozvoji a zaoberáme sa niektorými teóriami, ktoré tento fenomén analyzovali.

Tretia kapitola sa zaoberá pôsobeniu kultúry v historickom vývoji vybraných krajín (Nemecko a Grécko), aplikáciou teórie v skúmaní dimenzií týchto kultúr a ich následnou komparáciou. Porovnáva tiež ekonomicko-politický vývoj predmetných krajín a v závere sa venuje východiskám súčasnej situácie krízy z pohľadu kultúry.

1 Kultúra ako fenomén a jej prejavy

V prvej kapitole položíme teoretický základ tejto práce. V prvej časti vymedzíme a pojem kultúra z pohľadu autorov vybraných teórií kultúrnej antropológie a charakterizujeme jednotlivé atribúty kultúry so zameraním sa na teóriu Hofstedeho kultúrnych dimenzií. Následne rozoberieme obsah a štruktúru kultúrneho systému na základe rozšírených modelov hierarchie prvkov kultúry.

1.1 Kultúra a jej podstatné atribúty

Obsiahnuť všetky aspekty pojmu „kultúra“ je nielen v rozsahu tejto práce, ale aj v akomkoľvek priestore nemožné. Náplň tohto výrazu prechádzala historickým spoločenským vývinom a v súčasnosti je možné samotný termín „kultúra“ ponímať z mnohorakých hľadísk. Ako proces prirodzený pre humanitné smery prebieha vo vedeckých odboroch týkajúcich sa kultúry (kulturológia, sociológia, antropológia, filozofia, história, politológia...) neustála snaha o jej kategorizáciu. Od vzniku týchto vied vyvstávali nové a nové koncepcie kultúry, ktoré sa následne rozširovali aj kritizovali, a tieto procesy stále prebiehajú i v súčasných teóriách. Vychádzajúc z koncepcií popredných teoretikov kultúry v práci priblížime a interpretujeme niektoré významné pohľady na obsah pojmu „kultúra“ a jej charakteristiku.

Etymológia pojmu vychádza z latinského výrazu *cultura* (kultivácia), využívaného pôvodne v poľnohospodárskom kontexte v zmysle obrábania pôdy. S prvou známou aplikáciou termínu „kultúra“ v ponímaní využívanom doposiaľ sa stretávame v Cicerových *Tuskulských rozhovoroch*, kde metaforizuje zušľachtovanie ducha prostredníctvom filozofie ako „*cultura animi*“.¹ Dostáva sa tak do pozície javu, ktorý zdokonaľuje, pridáva hodnotu, rozširuje schopnosti a „kultivuje“. Postupne sa kultúra presunula do súčasnej roviny – vo väčšine moderných západných jazykov tento pojem vyjadruje „civilizáciu“, „kultiváciu ducha“, „idey, zvyky, a spoločenské správanie určitej skupiny ľudí či

¹ JAROSZYŃSKI, P. 2007. *Science in Culture*. Amsterdam – New York: Editions Rodopi B. V., 2007. 314 s. ISBN 90-420-2136-5.

spoločnosti“² a v užšom zmysle tiež výsledky tejto kultivácie v podobe literatúry či umenia.

Hoci je chápanie významu kultúry subjektívnou kategóriou, pre polozenie teoretického základu tejto práce a pre potrebu určenia významu, ktorý v sebe v súčasnosti tento pojem nesie, je potrebné uviesť viacero uznávaných pohľadov na kultúru.

1.1.1 Kultúra v ponímaní G. Hofstedeho

Jeden z najcitovanejších odborníkov v oblasti teórie národných kultúr a vzťahov medzi kultúrami, holandský sociológ Geert Hofstede, vníma kultúru ako „mentálny software“.³ Každý ľudský jedinec si počas svojej existencie (predovšetkým v jej raných fázach) osvojuje a rozvíja určité schémy myslenia a konania, ktoré si so sebou nesie po celý život a ktoré determinujú jeho správanie. Základy tohto „mentálneho naprogramovania“ nie sú vrodené, ale získané. Spočívajú tak v sociálnom prostredí, ktoré jednotlivca obklopuje, ako aj v jeho individuálnom vývoji v rámci skupiny. V tomto smere je dôležitý kolektívny charakter kultúry, ktorá pôsobí ako fenomén odlišujúci jednu sociálnu skupinu od druhej. Autor však poukazuje na skutočnosť, že jeho prirovnanie neobsahuje význam „naprogramovania“ ľudských bytostí, ktoré by bolo obdobné naprogramovaniu počítačov. Práve naopak, ľudské správanie je len čiastočne predurčené jeho „mentálnym programovaním“. „Človek disponuje skôr prirodzenými vlohami odkláňať sa od neho a reagovať novými, neočakávanými spôsobmi – či už kreatívnymi alebo deštruktívnymi. „Softvér“ ľudskej mysle len naznačuje, aké správanie je pravdepodobné a pochopiteľné vzhľadom na pozadie minulosti jednotlivca.“⁴ Človek sa tak správa jednak podľa kultúrneho prostredia, v ktorom vyrastal, a tiež na základe nadobudnutých skúseností. V tomto ponímaní kultúru dopĺňa vlastným vývinovým procesom a jeho výsledkami a istým spôsobom ju vzhľadom na svoju individualitu modifikuje.

Hofstede zdôrazňuje potrebu rozlíšenia medzi kultúrou, ľudskou prirodzenosťou a individuálnou osobnosťou (viď Obr. 1), pričom hranica ich odlíšenia nie je úplne striktná. Za ľudskú prirodzenosť pokladá znaky, ktoré spájajú všetky ľudské bytosti bez

² Preklad autorky podľa Kolektív autorov. „Culture“. In *Oxford Dictionaries*. [online]. Oxford: Oxford University Press, 2012. [cit. 2012-06-07]. Dostupné na internete: <http://oxforddictionaries.com/definition/culture?q=culture>

³ HOFSTEDE, G. – HOFSTEDE, G. J. – MINKOV, M. 2010. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 3. vyd. McGrawHill, 2010. 561 s. ISBN 978-0-07-177015-6.

⁴ Preklad autorky podľa ibid.

ohľadu na ich geografický alebo sociálny pôvod. Sú to univerzálne ľudské potreby, schopnosti, emócie a inštinkty ako napr. láska, strach, hnev, potreba sociálneho začlenenia sa, schopnosť pozorovať a hodnotiť okolité prostredie a pod. Kultúra vyjadruje formy a spôsoby, akými sa tieto pocity a potreby vyjadrujú. Osobnosť jednotlivca pozostáva z jeho individuálnych zvláštností, ktoré sú sčasti ovplyvnené jeho genofondom a sčasti „naučené“, čiže ovplyvnené konkrétnym kultúrnym prostredím a osobnými skúsenosťami.⁵

Obrázok 1: Tri úrovne jedinečnosti „mentálneho naprogramovania“

Zdroj: Obr. 1 – Tri úrovne jedinečnosti „mentálneho naprogramovania“ [Vlastné spracovanie podľa HOFSTEDE, G. – HOFSTEDE, G. J. – MINKOV, M. 2010. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 3. vyd. McGrawHill, 2010. 561 s. ISBN 978-0-07-177015-6.]

Z Hofstedeho pohľadu na kultúru vyplýva, že kultúra je akousi formou až zásadným determinantom formovania ľudskej osobnosti v rámci sociálnej skupiny, ktorej členom sa stáva, no súčasne tu figuruje i jej tvárnosť a relatívnosť vzhľadom k individualite každej osobnosti. Rozlišujú sa získané a nadobudnuté osobnostné charakteristiky, vychádzajúc z konceptu vrodenej ľudskej prirodzenosti. Človek v tomto zmysle pri svojom narodení nie je „tabula rasa“, prichádza na svet so zakódovaným predurčením, ktoré je ďalej rozvíjané pôsobením kultúry, obklopujúcej tohto jedinca. Kultúru je takto možné prirovnáť k forme, modelujúcej „materiál“ v podobe už vrodenej črt. Výsledným produktom tohto formovania je ľudská osobnosť, ktorá však rozhodne nie je statickým fenoménom — každý jednotlivec v čase neustále podlieha zmenám, spôsobenými podnetmi z okolia ako aj individuálnymi vnútornými procesmi. Jeho osobnosť sa mnohými vplyvmi viac či menej vyvíja, rôzne črty (nielen individuálne, ale aj

⁵ ibid

a priori prisudzované určitej kultúre) môžu vystúpiť do popredia alebo naopak ustúpiť či meniť sa.

Hofstedeho kultúrne dimenzie

Geert Hofstede je autorom rozšíreného konceptu kultúrnych dimenzií. Vychádza pritom z koncepcie sociálnych antropológov prvej polovice 20. storočia že „všetky kultúry čelia rovnakým otázkam a líšia sa len odpoveďami na ne“.⁶ Na základe týchto okruhov „otázok“ vypracoval Hofstede svoje kultúrne dimenzie, ktoré stanovuje ako určujúce faktory odlišnosti medzi kultúrami. Aktuálne sú nimi:

1. Rozpätie moci – určuje mieru sociálnej rovnosti či nerovnosti, hierarchiu a postoj príslušníkov danej kultúry k autorite.
2. Individualizmus vs. kolektivismus – vzťah medzi jednotlivcom a skupinou a percepcia jednotlivca uprostred kolektívu, jeho chápanie ako samostatného individua alebo člena, pevne spätého so svojím kolektívom.
3. Maskulinita vs. femininita – implikuje spoločenské a emocionálne dôsledky príslušnosti k pohlaviu, ako aj sklon spoločnosti k súťaživosti a dôrazu na výkon alebo ku konsenzu a zdôrazneniu medziľudských vzťahov.
4. Vyhýbanie sa neistote – vyrovnávanie sa so situáciami neistoty, nejednoznačnosti až rizika v spojitosti so schopnosťou sebakontroly a rôznym prejavovaním emócií.
5. Dlhodobá vs. krátkodobá orientácia – zameranie sa na rôzny časový horizont a stanovenie cieľov z hľadiska tohto časového priestoru.
6. Pôžitkárstvo vs. zdržanlivosť – životný štýl a hodnoty ako aj miera striktnosti regulácie spoločenského života.⁷

⁶ Preklad autorky podľa HOFSTEDE, G. – HOFSTEDE, G. J. – MINKOV, M. 2010. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 3. vyd. McGrawHill, 2010. 561 s. ISBN 978-0-07-177015-6.

⁷ HOFSTEDE, G. *Dimensions*. [online]. [cit. 2012-06-07]. Dostupné na internete: <<http://geert-hofstede.com/dimensions.html>>

Kritika Hofstedeho teórie

Hofstedeho teoretická koncepcia je veľmi rozšírená, no na druhej strane nachádza i mnoho oponentov. Podlieha kritike predovšetkým čo sa týka jej analýzy kultúry na národnej báze⁸ a zanedbania kultúrnej fragmentácie populácie, keďže je bežné, že v rámci jedného štátu, národa, sociálnej skupiny či organizácie existuje viacero rôznych etnických a iných skupín ako aj menších komunít, ktoré sa od seba navzájom odlišujú.⁹ Vplyv týchto nižších entít modifikuje celkový efekt pôsobenia širšej kultúry (ak je vôbec možné takýto systém v podmienkach mnohorakosti definovať), užšia skupina môže potláčať prvky dominantnej kultúry a disponovať celkom odlišnými charakteristikami. Takáto kultúrna rozdrobenosť dynamizuje a mení kultúru samotnú. Absencia uvažovania s dynamikou a individuálnosťou je závažným nedostatkom všetkých teórií, snažiacich sa o čo najširší prístup a generalizáciu. Na druhej strane v snahe o vymedzenie kľúčových faktov a základných spoločných charakteristík je potrebné sústrediť sa na najviac zastúpené prvky predmetných skutočností a abstrahovať od minoritných faktorov a elementov skúmaných vecí.

Hofstede sa vo svojom výskume sústredil na prieskum medzi zamestnancami transnacionálnej spoločnosti IBM, na základe ktorého aj napriek výrazným rozdielom medzi príslušníkmi jednej národnosti vymedzil ústredné prvky národných kultúr a kultúrne dimenzie.¹⁰ Tejto metodológii je často vytykána jej nízka relevancia, spochybňuje sa hlavne skutočnosť, že sa autor sústredil na jednu firmu a predpokladal až rigidnosť znakov jednotlivých kultúr v snahe vymedziť „národný priemer“. Geert Hofstede skúmal okrem národnej aj organizačnú a profesijnú kultúru, zanedbal však odlišnosti, vychádzajúce z rozdielov v rámci jednotlivých profesií, individuálnych zázemí ako aj špecifikosti spoločnosti IBM, keďže výber zamestnancov jej podlieha kritériám, na základe ktorých nie je možné predpokladať zastúpenie širokých vrstiev skúmaných kultúr; ako aj deformáciám výsledkov prieskumu spôsobených vzájomných kontaktom medzi kultúrami a ich

⁸ (Pozn. autorky: Samotný Geert Hofstede sa vo svojej práci zmieňuje o potrebe rozlíšenia medzi „národom“ a „spoločnosťou“. Pripúšťa mnohé rozdiely v rámci jednej národnej kultúry a udáva aplikáciu kultúry práve na jednotku spoločnosti ako historicky vyvinutého celku [napr. *Cultures and Organizations*, s. 21]. Napriek tomu vo svojich stanoviskách pracuje s „národnými kultúrami“ a jednotlivé kultúry pomenúva na základe národností ako ich nositeľov.)

⁹ EL-AZEZ SAFI, A. 2010. *Argument in Support and Against of Hofstede Work*: individuálna práca. [online]. Trent: University of Trento, 2010. 7 s. [cit. 2012-06-07]. Dostupné na internete:

<http://www.scribd.com/fullscreen/81325248?access_key=key-199voi8ldmdiseen2xq0>

¹⁰ MCSWEENEY, B. 2002. *Hofstede's 'Model of National Cultural Differences and Consequences: A Triumph of Faith - A Failure of Analysis* (skrátene). [online]. 2002. [cit. 2012-06-07]. Dostupné na internete: <<http://geert-hofstede.international-business-center.com/mcsweeney.shtml>>

prelínaním sa v rámci tejto nadnárodnej korporácie. Ďalej sa autorovi vytýka úzka pôsobnosť dimenzií, keďže podľa mnohých odborníkov je sledovanie štyroch až piatich kultúrnych dimenzií nedostatočným zdrojom vymedzovania kultúrnych odlišností.¹¹

Autorka tiež dopĺňa svoj názor na bipolárnosť jednotlivých kultúrnych dimenzií. Podľa štandardných teórií existujú dve možnosti zaradenia kultúry v rámci jednej dimenzie a interkultúrne rozdiely tak vznikajú medzi ambivalentnými kultúrami vzhľadom na konkrétnu dimenziu a ďalej v širšom spektre na základe rôznych kombinácií kultúrnych dimenzií. Tieto teoretické rozdiely však nedokážu objektívne vyjadriť skutočnú odlišnosť medzi kultúrami, pretože nie je možné vymedziť konkrétnu kultúru do jedného z extrémov „priamky“. Aj pri abstrakcii od menšinových znakov tej-ktorej kultúry a pokuse nájsť určitý priemer a spoločné atribúty, vzhľadom k nesmiernej rôznorodosti kultúr a ich jemným odtieňom by bolo pre ich exaktnejšie skúmanie vhodnejšie skôr vymedzenie v rámci „mnohostenu“ kultúrnych dimenzií.

1.1.2 Kultúra v ponímaní C. Geertza

Popredný americký antropológ Clifford Geertz, zakladateľ symbolickej antropológie, sa vo svojich empirických štúdiách zamerával na kultúru ako semiotický koncept, teda kultúru predstavujúcu systém symbolov. Vychádza z myšlienky sociológa Maxa Webera, že „človek je živočích, uviaznutý v pavučine významov, ktorú sám spriadol“¹². K tejto pavučine prirovnáva aj kultúru ako „vzor skúsenosti a súčasne vzor pre skúsenosť“¹³, čo znamená, že tieto významy a symboly, ktoré ich stelesňujú, sa realizujú v empirii a tvoria ju. Ľudia majú schopnosť kultúru vytvárať a ovplyvňovať či meniť ju, následne však kultúra formuje prostredie, v ktorom existujú.

Geertz nevníma skúmanie a analýzu kultúry ako experimentálnu vedu hľadajúcu zákonitosti, ale ako interpretáciu a hľadanie významov.¹⁴ V tejto súvislosti je možné nájsť paralelu s výrokom fyzika Wernera Heisenberga, že „to čo pozorujeme, nie je príroda sama

¹¹ EL-AZEEZ SAFI, A. 2010. *Argument in Support and Against of Hofstede Work*: individuálna práca. [online]. Trent: University of Trento, 2010. 7 s. [cit. 2012-06-07]. Dostupné na internete: <http://www.scribd.com/fullscreen/81325248?access_key=key-199voi8ldmdisecn2xq0>

¹² Preklad autorky podľa GEERTZ, C. 2000. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 2000. 470 s. ISBN 0-465-09719-7.

¹³ Preklad autorky podľa ibid.

¹⁴ ibid

osebe, ale príroda, vystavená našim metódam skúmania.“¹⁵ Kultúra nám v takejto rovine poskytuje metódy, ktorými ju sami konštruujeme, a dostáva sa tak do subjektívnej, dynamickej a prispôsobivej polohy. Aj pri Geertzovom prístupe sa stretávame s aktívnou úlohou jednotlivca pri formovaní kultúry, avšak už vo väčšej miere ako u Hofstedeho, keďže tento prístup je priamo založený na tvorivom procese človeka.

1.1.3 Kultúra v ponímaní F. Trompenaarsa

Ďalší vplyvný holandský autor, Fons Trompenaars, ktorý pôsobí hlavne v oblasti interkultúrnej komunikácie, pokladá kultúru za spôsob, akým skupina ľudí rieši problémy a spory.¹⁶ Pracuje s nepoznanosťou resp. neuvedomením si kultúry, prirovnáva ju ku gravitácii (neuvedomíme si jej existenciu až kým nevyskočíme do výšky) alebo k významu, aký má voda pre rybu.¹⁷ Ryba zistí, že potrebuje vodu, až keď sa dostane mimo nej. Tak isto funguje kultúra pre ľudí – je prirodzeným prostredím, ktoré ich obklopuje, a jej existenciu a rozsah si uvedomia až v absencii konkrétnej kultúry, resp. konfrontácii s inou kultúrou. Trompenaars tiež tvrdí, že jedinec nie je schopný plne pochopiť kultúry odlišné od jeho vlastnej¹⁸, keďže vnímanie cudzích kultúr je sprostredkované len na základe ich hmatateľných, konkrétnych prejavov a artefaktov (jazyk, jedlo, oblečenie a pod.). Vonkajší pozorovateľ primárne nevníma spoločný súhrn hodnôt či systém významov inej kultúry, ale skôr nosiče, ktoré tieto atribúty sprostredkujú. Ich následnou analýzou je možné postupne preniknúť bližšie k jadru kultúry a odvodiť jej hlbšie charakteristiky. V tejto súvislosti sa odvoláva na často používaný Hofstedeho model kultúry ako cibule, ktorý autorka rozoberie v nasledujúcom texte.

¹⁵ Preklad autorky podľa HEISENBERG, W. 2000. *Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science*. [online]. London: Penguin Books, 2000. 144 s. [cit. 2012-06-05]. Dostupné na internete: <<http://www.naturalthinker.net/trl/texts/Heisenberg,Werner/Heisenberg,%20Werner%20-%20Physics%20and%20philosophy.pdf>>. ISBN 0-14-118215-6

¹⁶ TROMPENAARS, F. – HAMPDEN-TURNER, C. 1998. *Riding the Waves of Culture*. 2. vyd. London: Nicholas Brealey Publishing, 1998. 265 s. ISBN 1-85788-176-1.

¹⁷ ibid

¹⁸ ibid

1.1.4 Zhrnutie definícií kultúry

Syntézou predchádzajúcich teoretických prístupov môžeme pojem „kultúra“ vymedziť na základe zhrnutia zaužívaných definícií.

Kultúra vo všeobecnosti vyjadruje spôsob organizácie a realizácie ľudskej činnosti ako i jej materiálne a nemateriálne výsledky, v ktorých sa zhmotňuje. V primárnom zmysle predstavuje vzory myslenia, konania a prejavov emócií a tiež zahŕňa sekundárne prejavy spoločenského styku, správania sa a komunikácie ako aj oblasť umenia. Vzniká ako produkt spoločenskej interakcie, vznikajúc a vyvíjajúc sa v priebehu generácií vzájomným ľudským pôsobením. Ovplyvňuje ju široké spektrum faktorov, od geografických a prírodných podmienok cez historické, spoločenské či ekonomické súvislosti až po náboženstvo.

Záver z teoretického vymedzenia pojmu kultúra nám po priblížení problematiky samotnej kultúry v 1. kapitole poslúžia ako východisko pre skúmanie jej vplyvu najskôr v rovine teoretickej a následne v praktickej aplikácii pôsobenia kultúrnych prvkov.

1.2 Štruktúra a prvky kultúry

Štruktúra kultúry, predovšetkým jej jadro, formuje bázu charakteristík a základných postojov konkrétnej kultúry. Zjedocuje kultúru v jej podstate a zároveň ju odlišuje od ostatných kultúr. Tvorí kultúrnu identitu a pozadie procesov, ktoré v rámci nej prebiehajú. U rôznych autorov existuje množstvo subjektívnych vymedzení kultúrnych prvkov a ich hierarchie, ktoré sú však poväčšine charakterovo podobné a postavené na rovnakých princípoch, preto sa na účely tejto práce zameriame na dva najznámejšie modely vykresľujúce štruktúru kultúry ako postupné prenikanie a nadväznosť jej vrstiev – kultúru ako „ľadovec“ a kultúru ako „cibuľu“.

1.2.1 Model kultúry ako „ľadovca“ (Edward T. Hall)

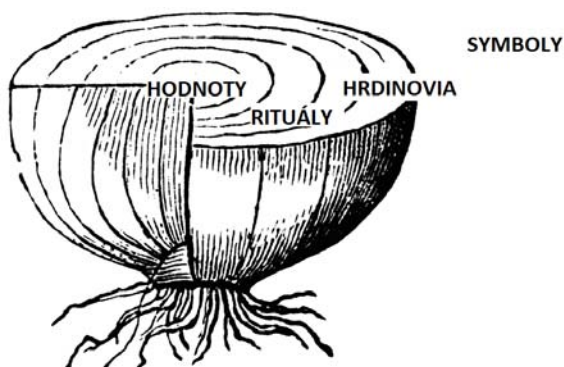
Edward Hall metaforizuje kultúru do podoby ľadovca, vychádzajúc z poznania, že len malá časť kultúrnych aspektov je viditeľná („nad vodou“), kým mnoho väčšia

základňa sa nachádza „pod hladinou“.¹⁹ Zmyslami vnímateľná, viditeľná časť pozostáva z prejavov správania sa a konkrétnych foriem kultúry (jazyk, umenie, formy komunikácie atď.). Táto externá kultúra je vedome uchopiteľná, explicitne poznateľná a ľahko podlieha zmenám. Na druhej strane vnútorné alebo podvedomé zložky kultúry zahŕňajú ideály, hodnoty a vzory myslenia – teda také zásadné súčasti kultúrneho systému, ktoré nie je možné hneď rozpoznať, no pritom rozhodujúcim spôsobom ovplyvňujú kultúrne podložené správanie. Preto je v snahe skutočne spoznať istú kultúru nevyhnutné preniknúť do jej spodných vrstiev a neposudzovať jej črty na základe jej prvotne viditeľných prvkov. Takýto prístup vyžaduje dlhší časový priestor a intenzívnejšiu koexistenciu s cudzou kultúrou.

1.2.2 Model kultúry ako „cibule“ (Geert Hofstede a iní autori)

Tento koncept vychádza zo štyroch až piatich foriem, v ktorých sa kultúra prejavuje, znázornených v podobe jednotlivých vrstiev cibule. Tieto elementy sa navzájom ovplyvňujú a prechádzajú od najprístupnejšie pozorovateľných až po jadro, tvorené základnými hodnotami (viď Obr. 2).

Obrázok 2: Model kultúry ako „cibule“

Obr. 2 – Model kultúry ako „cibule“ [Vlastné spracovanie podľa ClipArt Etc. [online] podľa GRAY, A. 1862. *Introduction to Structural and Systematic Botany*. 5. vyd. New York: Ivison, Phinney & Co, 1862, 555 s. [cit. 2012-06-06]. Dostupné na internete: < http://etc.usf.edu/clipart/23600/23601/onion_23601.htm>]

¹⁹ HALL, E. T. 1989 *Beyond Culture*. 4. vyd. Anchor Books, 1989. 298 s. ISBN 0-385-12474-0.

Na povrchu kultúrnej cibule sa nachádzajú symboly v materiálnej i nemateriálnej podobe ako výsledky ľudského konania a nositele významov prináležiacich konkrétnej kultúre prostredníctvom verbálnej i neverbálnej komunikácie či rôzneho vizuálneho stvárnenia. Patria sem jazyk, vonkajšie znaky statusu, národné symboly, obliekanie a výzor a pod. Symboly prechádzajú medzi kultúrami, vznikajú, menia sa a zanikajú. V ďalšej vrstve figurujú hrdinovia, teda osoby (historické, súčasné i fiktívne), slúžiace ako vzory správania sa a takto prechádzajúce až do symbolickej roviny. Stelesňujú črty a vlastnosti, ktoré sú v danej kultúre pokladané za ideálne a nasledovaniahodné. Ešte hlbšie sa nachádzajú rituály, ktoré predstavujú opakované kolektívne činnosti v širokom spektre sa v konkrétnej kultúre praktizujúce a považované za určitým spôsobom spoločensky potrebné. Tieto konania zahŕňajú používanie jazyka, protokol a etiketu, rôzne zvyky a tradície, náboženské obrady a pod. Jadro cibule tvoria hodnoty, vyjadrujúce ciele, ktorých dosiahnutie je v spoločnosti žiaduce, a mieru dôležitosti, prisudzovanú týmto cieľom. Slúžia ako smerodajné pre spôsob myslenia, cítenia a konania príslušníkov danej kultúry – determinujú čo je „dobré“ a „zlé“, „správne“ a „nesprávne“.²⁰

Tento model vychádza z podobného základu ako model ľadovca, pričom delí kultúru do hierarchie viacerých „vrstiev“, ktoré svojou hĺbkou pod vyššími vrstvami udávajú zložitosť a prístup k ich poznaniu a skúmateľnosti.

1.2.3 Vrstvy kultúry podľa F. Trompenaarsa

Trompenaarsov model predstavuje obdobu modelov „kultúrnej cibule“ a „ľadovca“, vymedzuje tri roviny kultúry ako celku:²¹

1. Vonkajšia vrstva – tvorená explicitnými produktmi kultúry. Táto vrstva pozostáva z už viackrát spomínaných foriem reality, ktorú je možné pozorovať (jazyk, architektúra, stravovanie, móda, poľnohospodárstvo). Tieto prejavy fungujú ako symboly, znázorňujúce hlbšie vrstvy kultúry. Trompenaars podotýka, že pri posudzovaní týchto vonkajších kultúrnych produktov závisí ich hodnotenie od samotnej osoby hodnotiteľa, resp.

²⁰ HOFSTEDE, G. – HOFSTEDE, G. J. – MINKOV, M. 2010. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 3. vyd. McGrawHill, 2010. 561 s. ISBN 978-0-07-177015-6.

²¹ TROMPENAARS, F. – HAMPDEN-TURNER, C. 1998. *Riding the Waves of Culture*. 2. vyd. London: Nicholas Brealey Publishing, 1998. 265 s. ISBN 1-85788-176-1.

kultúry, z ktorej pochádza.²² Vníma ich prevažne subjektívne, cez optiku vlastnej kultúry, a môže im pripisovať odlišné významy než akých sú pôvodne nositeľmi. Vystáva tak riziko subjektívneho skreslenia hodnôt, ktoré explicitné formy kultúry nesú.

2. Stredná vrstva – pozostávajúca z noriem a hodnôt, pričom je dôležité medzi týmito kategóriami rozlišovať. Normy sú dané ako spoločné chápanie toho, čo je pokladané za „správne“ resp. „nesprávne“ v rámci určitej spoločnosti. Odrážajú spoločenské hodnoty a sú zhmotnené vo forme zákonov alebo nepísaných pravidiel, ktorých dodržiavanie je kontrolované samotnou spoločnosťou. Hodnoty sú ideály, ktoré určujú to, čo je pokladané za „dobré“, dôležité a v rámci spoločnosti žiadateľné. Dodávajú spoločenským normám vyšší význam.
3. Jadro – podľa tohto autora je tvorené existenčnými predpokladmi. Sú to základné axiómy a hodnoty, ktoré prešli historickým vývojom, daná kultúra si ich tak automaticky osvojila, pokladá ich za samozrejmé a nespochybňuje sa ich existencia a platnosť. Prechádzajú do podvedomia jedincov prináležiacich ku konkrétnej kultúre a tvoria podstatu jej systému. Trompenaars ich načrtol na príklade kultúrnych zvykov a hodnôt zaužívaných v takej miere, že otázka o dôvode ich existencie vyvolá u opýtaných príslušníkov tejto kultúry rozpaky až podráždenie. U členov západných demokratických kultúr by takéto rozpaky vyvolala napríklad otázka, prečo sú si všetci ľudia rovní. Rovnosť je natoľko zakorenená v najhlbších vrstvách týchto kultúr, považujú túto hodnotu za tak automatickú, že v ich súčasnej spoločnosti neexistuje potreba zdôvodňovať jej platnosť.²³

²² ibid

²³ (Pozn. autorky: Autor mal samozrejme v tejto súvislosti na mysli príslušníkov dominantnej kultúry, keďže paralelne s ňou vznikli aj okrajové kultúry, ktoré túto základnú hodnotu nemusia vyznávať.)

2 Vplyv kultúry na ekonomiku a politiku

V druhej kapitole sa budeme venovať vplyvu kultúry na ekonomiku a politiku - najprv z pohľadu teórie, z ktorej budeme vychádzať pri jej následnej aplikácii na prax vybraných krajín. Vychádzajúc zo zámeru tejto práce je však najprv potrebné objasniť pojem ekonomicko-politického rozvoja, jeho ekonomickú i politickú zložku a ich vzájomný súvis a tiež kritériá posudzovania a sledované veličiny procesu rozvoja.

2.1 Ekonomicko-politický rozvoj

Od prvopočiatkov svojho vzniku sa ľudská spoločnosť vo všetkých svojich zložkách a oblastiach neustále vyvíjala až do svojich súčasných podôb, ktoré sú však dynamické a ich vývoj pokračuje ďalej v nadväznosti na doterajšie procesy. Francúzsky filozof August Comte, predstaviteľ pozitivizmu, vymedzil tri etapy spoločenského vývoja resp. vývoja ľudského myslenia: teologické, metafyzické a pozitívne štádium.²⁴ V prvej fáze sa v snahe o objasnenie záhad, ktoré preňho predstavuje príroda (teda svet, ktorý ho obklopuje), človek obracia na nadprirodzené bytosti a javy, ktorými si vysvetľuje prírodné procesy. Metafyzická fáza je charakteristická vierou v abstraktné sily, ktoré zapríčiňujú im príslušné procesy. Táto etapa je prechodom do pozitívneho štádia, v ktorom už poznanie nie je založené na viere, ale na racionálnom pozorovaní a kategorizácii javov. Tieto etapy je možné aplikovať na rôzne vedecké a spoločenské disciplíny, ako aj na rozvoj kultúry, ekonómie či politiky. Od jednoduchých a neucelených systémov sa tieto oblasti postupne zdokonaľovali, navzájom ovplyvňovali a prepájali až do zložitej štruktúry súčasného spoločenského života. Autorka priblíži pojmy ekonomického a politického rozvoja a následne bude skúmať kultúrne pozadie tohto procesu.

²⁴ COMTE, A. 1988. *Introduction to Positive Philosophy*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1988. 70 s. ISBN 0-87220-050-7.

2.1.1 Vymedzenie ekonomického rozvoja

Ekonomická teória nevyhnutne rozlišuje medzi pojmami „ekonomický rast“ a „ekonomický rozvoj“. Pojem ekonomického rastu vyjadruje základný stupeň rozvoja určitého ekonomického systému, hodnotový prírastok (zväčša vyjadrený v raste HDP či iných ekonomických veličín), ktorý je najdôležitejším faktorom dlhodobého pokroku danej ekonomiky. Ide o posun hranice produkčných možností, resp. potenciálneho produktu (per capita)²⁵ a zvyšovanie výkonu ekonomiky. Ekonomický rozvoj zahŕňa okrem ekonomického rastu aj kvalitatívnu stránku, zvyšovanie životnej úrovne a sociálne aspekty celkového pokroku. Samuelson a Nordhaus vymedzujú 4 faktory ekonomického rozvoja:

- „1. Ľudské zdroje (ponuka práce, vzdelanie, disciplína, motivácia)
2. Prírodné zdroje (pôda, nerastné bohatstvo, palivá, klíma)
3. Tvorba kapitálu (stroje, továrne, cesty)
4. Technológia (veda, strojárstvo, manažment, podnikavosť)“²⁶

Mnohí ekonómovia stavajú do popredia ľudské zdroje ako najdôležitejší a nevyhnutný faktor ekonomického rozvoja, keďže práve tie sú rozhodujúce pre aplikáciu a konečné využitie prírodných, kapitálových a technologických zdrojov.²⁷ Ako príklad môžeme uviesť Japonsko, ktoré svoj ekonomický boom v 50-tych a 60-tych rokoch postavilo na investíciách do ľudského kapitálu a technológií. Táto krajina je tretou najväčšou svetovou ekonomikou, pričom disponuje len veľmi obmedzenými zásobami prírodných zdrojov. Suroviny však dováža a vďaka vyspelým technológiám a vysoko kvalifikovanej pracovnej sile je schopná spracovať ich na finálne produkty s vysokou pridanou hodnotou.

Pri zdôraznení kľúčovej úlohy ľudského faktora sa vynára priama súvislosť s kultúrou a jej aspektmi ako pozadím formovania spoločnosti, spôsobu myslenia a hodnôt, ktoré sa v danej spoločnosti vyznávajú. Na príklade Japonska tak môžeme pozorovať ako jeho spoločenský a ekonomický vývoj čerpá z kolektívnej japonskej kultúry s kľúčovou úlohou súdržnosti, harmónie a vysokej pracovnej morálky. Pre obnovu ekonomiky, zničenej druhou svetovou vojnou, bola takáto na disciplíne založená stratégia receptom na

²⁵ SAMUELSON, P.A. – NORDHAUS, W. D. 1992. *Economics*. 14. vyd. McGraw-Hill, 1992. 784 s. ISBN 0-07-054879-X.

²⁶ Preklad autorky podľa ibid.

²⁷ ibid

úspech, ktorý by v diametrálne odlišnej kultúre (napr. v Španielsku) nebolo možné s úspechom aplikovať.

Ekonomickým rozvojom sa zaoberá aj indický ekonóm Amartya Sen, priekopník teórie spoločenskej voľby a zástanca dôležitej pozície etiky v ekonómii. Podľa neho je rozvoj pevne spätý so slobodou – predstavuje rozširovanie ľudských slobôd, ktoré súvisia so sociálnym a ekonomickým usporiadaním spoločnosti, ako aj s politickými a občianskymi právami. Rôzne oblasti slobôd sa navzájom dopĺňajú a obohacujú; sociálne možnosti (napr. fungujúci sociálny systém, zdravotná starostlivosť) sú predpokladom ekonomickej participácie jednotlivcov, politické slobody podporujú ekonomickú stabilitu a ekonomické kapacity zas vytvárajú priestor pre zlepšenie sociálnych podmienok. Takúto slobodu vníma ako cieľ, ale zároveň aj kľúčový prostriedok ekonomického rozvoja. Rast HDP, dôchodkov či technologický pokrok chápe ako ekonomický rozvoj v užšom zmysle, ktorý podmieňuje rozvíjanie slobôd ako širšieho spektra rozvoja. Ako príklad duality medzi ekonomickými údajmi a skutočnou kvalitou uvádza štáty ako Juhoafrická republika, Namíbia či Brazília, ktoré síce môžu vykazovať vyššie hodnoty HDP per capita ako napr. Čína alebo Srí Lanka, no na druhej strane sú zaostalejšie v ukazovateľoch očakávanej dĺžky života.²⁸ Rovnako sa tento rozpor zrkadlí v situácii ropných štátov na Blízkom Východe, ktoré sa umiestňujú na vysokých priečkach v ukazovateľoch príjmov per capita, ale napriek tomu zaostávajú čo sa týka indexu ľudského rozvoja HDI.²⁹

2.1.2 Vymedzenie politického rozvoja

Politický rozvoj je možné vymedziť ako proces, zvyšujúci úroveň politických vzťahov, respektíve „politický progres z menej vyhovujúceho do žiaducejšieho stavu a podmienky, ktoré tento proces umožňujú“.³⁰ Prináša so sebou zmeny politického smerovania krajín, politických predstaviteľov na ich čele až po premeny celých politických systémov a štátnych zriadení.

Z komplexného pohľadu je zrejmé, že pri skúmaní rozvoja spoločnosti by nebolo exaktné striktne odlišovať rozvoj ekonomický, politický, kultúrny, sociálny atď. Už od najstarších dôb sa tieto zložky navzájom prelínali a ovplyvňovali. Upustilo sa od ešte

²⁸ SEN, A. 1999. *Development as Freedom*. Oxford University Press, 1999. 366 s. ISBN 978-0-19-289330-7.

²⁹ REŤKOVSKÝ, P. 2012. [rozhovor s autorom]. 2012-06-20.

³⁰ Preklad autorky podľa KINGSBURY, D. 2007. *Political Development*. 1. vyd. Abingdon: Routledge. 2007. 236 s. ISBN 0-203-94708-8.

v nedávnej v minulosti presadzovaných teórií, že dosiahnutie demokratického politického rozvoja je možné len po predchádzajúcom rozvoji ekonomickom, ako aj od názorov, že určité politické slobody nie sú v istých kultúrnych kontextoch aplikovateľné.³¹ Politický či kultúrny rozvoj by samozrejme nebol možný pri zanedbaní sociálnych aspektov. V spoločnosti, v ktorej jej členovia nedisponujú dostatkom základných životných potrieb a prístupom k vzdelaniu, je pochopiteľná ich nízka účasť na politickom živote a záujem o politické práva a následne ich ľahšia manipulovateľnosť, jednoduchý prístup jednotlivcov k uchopeniu politickej (a ekonomickej) moci a aplikácii ich mocenských záujmov. Na príkladoch štátov s nedemokratickými režimami, akými sú napr. Severná Kórea alebo bývalý ZSSR, je zrejmé, že moc nad štátom v rukách úzkej skupiny nevedie k ekonomickému pokroku, ale vytvára nevyhovujúce celospoločenské ovzdušie, pričom deformuje aj prejavy kultúry a možnosti jej rozvoja.

V súčasnosti je väčšina rozvinutých krajín charakterizovaná demokratickým, pluralitným usporiadaním vo forme republiky alebo konštitučnej monarchie, ktoré je špecifikované procesom a výsledkami ich historického vývoja ako aj prvkami konkrétnej kultúry a hodnotami v nej vyznávanými. Hoci je princíp demokracie spoločný, uplatňuje sa odlišne v USA ako napr. v Taliansku. Akýmsi tichým spoločenským konsenzom sa v západnom svete demokracia uznáva ako „najvyšší stupeň“ formy vlády, umožňujúci slobodný rozvoj spoločnosti, ku ktorému vo svojom politickom rozvoji rozvinutá krajina napokon dospeje. K takémuto vnímaniu pozície demokracie v súčasnom svete sa vyjadril aj Winston Churchill: „Nikto sa netvári, že demokracia je dokonalá či všemohúca. V skutočnosti sa hovorí, že demokracia je najhoršou formou vlády, ak nerátame všetky ostatné formy, ktoré sa kedy vyskúšali.“³² Pripustil tým mnohé, často kritizované chyby, ktoré sa v demokratickej realite bežne vyskytujú. Sú nimi napríklad častá ilúzia moci ľudu, pričom ku skutočným rozhodnutiam dochádza mimo dosahu verejnosti, alebo rozhodovanie politikov nie na základe toho, čo je v danej situácii a štáte najvhodnejšie, ale na základe motivácie pre ich znovuzvolenie v snahe o čo najdlhšie udržanie sa pri moci. Podstatné je však úsilie o väčšiu transparentnosť vo vyspelých spoločnostiach s cieľom tieto chyby postupne odstraňovať a tým sa bližšie posunúť k pôvodným ideálom demokracie, ukotvených v ústavách demokratických štátov. Je to súčasť a zároveň výzva politického rozvoja, preto sa demokracia často vymedzuje nie ako konečné štádium

³¹ ibid

³² Preklad autorky podľa CHURCHILL, W. 1947. [politický prejav]. [online]. Londýn: Dolná snemovňa Parlamentu Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, 11.11.1947. [cit. 2012-06-10]. Dostupné na internete: < <http://www.quotationspage.com/quote/24926.html> >

vývoja, ale skôr ako proces demokratizácie³³, v ktorom sa spoločnosť viac či menej približuje k svojmu ideálu.

2.1.3 Kritériá a veličiny ekonomicko-politického rozvoja

Ako sme už v predchádzajúcom texte uviedli, ekonomický, politický a kultúrny rozvoj sú pevne späté procesy, ktoré prebiehajú súbežne a navzájom sa ovplyvňujú. Mohli by sme ich spoločne zhrnúť pod termín „spoločenský rozvoj“, zahŕňajúc v sebe všetky zložky spoločnosti, ich historický vývoj a zmeny, ako aj novovzniknuté spoločenské fenomény a ich trendy. Aj pri skúmaní jednej zložky spoločnosti je preto potrebné vnímať ju v širšom kontexte a uvedomiť si dosah faktorov, ktoré na ňu pôsobia. Rozvoj v takomto širokom ponímaní obsahuje rozsiahly komplex veličín, ktoré je náročné čo i len vymedziť a ešte náročnejšie vytýčiť metodológiu na ich čo najpresnejšie skúmanie. Názory odborníkov a výsledky rôznych prieskumov sa preto rôznia, najčastejšie sa však ako miera veličina rozvoja využíva index ľudského rozvoja (Human Development Index), vyvinutý Rozvojovým programom OSN (UNDP). HDI pokrýva tri dimenzie spoločenského rozvoja – zdravie, vzdelanie a životnú úroveň (príjem). Zohľadňuje priemerné výsledky nasledovných štyroch indikátorov v konkrétnej krajine:

- očakávaná dĺžka života pri narodení
- priemerná dĺžka školskej dochádzky
- očakávaná dĺžka školskej dochádzky
- hrubý národný produkt per capita (prepočítaný na paritu kúpnej sily vo východiskovom roku 2005).³⁴

Medzi štáty s najvyšším indexom ľudského rozvoja patria (za rok 2011) Nórsko, Austrália, Holandsko, USA a Nový Zéland; naopak najmenej rozvinutými štátmi podľa HDI sú Demokratická republika Kongo, Niger, Burundi, Mozambik a Čad.³⁵ Celkovo na najvyšších priečkach dominujú vyspelé západné ekonomiky (s výnimkou Japonska,

³³ FORJI, A. G. 2006. Classic Thinkers and Critics of Democracy. In *Ohmy News International* [online]. 2006-10-11 [cit. 2012-06-10]. Dostupné na internete:

<http://english.ohmynews.com/articleview/article_view.asp?menu=c10400&no=321754&rel_no=1>

³⁴ UNDP. 2011. *Human Development reports. Indices & Data*. [online]. 2011. [cit. 2012-06-14]. Dostupné na internete: <<http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>>

³⁵ UNDP. 2011. Human Development Index and its Components. In *Human Development Report 2011*. [online]. 2011. [cit. 2012-06-14]. Dostupné na internete: <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Table1.pdf>

Hongkongu, Južnej Kórey a Izraela), kým africké štáty s nefungujúcou zdravotnou a sociálnou starostlivosťou a nedostatočným až žiadnym systémom vzdelávania rebríčok uzatvárajú.

Ďalšími často používanými sociálnymi ukazovateľmi sú Index ľudskej chudoby (Human Poverty Index); Giniho koeficient, vyjadrujúci rovnomernosť rozdelenia príjmov v krajine (s najrovnomernejším rozdelením medzi obyvateľmi Škandinávie, Maďarska, Čiernej Hory, Rakúska a aj Slovenska a naopak, s najväčšími príjmovými rozdielmi v Namíbii, na Seychelách, v Juhoafrickej republike a ďalších afrických krajinách, v Bolívii či Kolumbii)³⁶; index šťastia (na základe subjektívneho hodnotenia samotných obyvateľov); alebo index kvality života (Quality-of-life Index). Posledný menovaný zahŕňa viacero položiek s rôznou váhou, ktorých počet a zloženie sa rôzni vzhľadom na inštitúciu, ktorá ho skúma, rozlohu skúmaných územných jednotiek (mestá, krajiny...) či globálny, regionálny resp. lokálny rozsah merania. Podľa The Economist Intelligence Unit (EIU) zahŕňa index kvality života v krajine tieto položky, získavané z rôznych relevantných zdrojov:

1. Hmotné blaho – vyjadrené v HDP per capita podľa parity kúpnej sily
2. Zdravie – očakávaná dĺžka života
3. Politická stabilita a bezpečnosť
4. Rodinný život – hodnotený mierou rozvodovosti
5. Život komunity – prihliada na účasť občanov na bohoslužbách či ich členstvo v odborových skupinách
6. Klimatické podmienky a geografia
7. Istota zamestnania – podľa miery nezamestnanosti
8. Politická sloboda – hodnotí priemerné indexy politických a občianskych slobôd
9. Rovnosť pohlaví – pomer platov mužov a žien³⁷

Pokiaľ ide o hodnotenie kvality života jednotlivých miest, zahŕňa oblasti ako ekonomická sila, fyzický kapitál, inštitucionálna efektivita, environmentálne a prírodné riziká a tiež sociálny a kultúrny charakter sledovaného územia ako dôležitý ukazovateľ

³⁶ CIA. 2012. Country Comparison: Distribution of Family Income — Gini Index. In *The World Factbook*. [online]. 2012. [cit. 2012-06-14]. Dostupné na internete: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2172rank.html>>. ISSN 1553-8133.

³⁷ The Economist Intelligence Unit's quality-of-life index. In *The Economist*. [online]. [cit. 2012-06-14]. Dostupné na internete: <http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf>

kvality života obyvateľov. Podľa prieskumu EIU sa najlepšie umiestnili opäť najrozvinutejšie krajiny – mestá s najvyššou kvalitou života sú aktuálne New York, Londýn, Singapur, Hongkong, Paríž a Tokio.³⁸

V súvislosti s ekonomicko-politickým rozvojom krajín vyvstáva zásadná otázka: Prečo sú niektoré krajiny na vysokej úrovni rozvoja, kým iné krajiny za nimi ďaleko zaostávajú? Je to otázka na veľmi rozsiahlu diskusiu, zasahujúcu do pôsobnosti mnohých spoločenských vied. Pri hľadaní zdrojov týchto rozdielov ich môžeme vyvodzovať z historického vývoja, ako aj z klimatických a prírodných podmienok až po odvolávanie sa na rôzne viac i menej dôveryhodné konšpiračné teórie o umelom udržiavaní svetovej chudoby. Pre účely tejto práce sa však zameriame na vplyv kultúrnych faktorov na široké oblasti ekonomiky, politiky a spoločenského diania. Z dôvodu obsiahlosti témy a v snahe o redukciiu prílišného teoretizovania sa autorka zameria na modelovú praktickú štúdiu konkrétnych krajín.

2.2 Kultúra a ekonomicko-politický rozvoj

Vijayendra Rao a Michael Walton v knihe *Culture and Public Action*, zloženej z článkov viacerých významných antropológov, sociológov, politológov aj ekonómov (medzi inými svojim článkom „How Does Culture Matter“ prispel aj už spomínaný indický ekonóm Amartya Sen), poukazujú na tendenciu obratu vo vnímaní rozvojovej politiky. Namiesto individualistického prístupu sa v sledovaní rozvoja skúmajú skôr fenomény vzťahov a skupiny, ktoré formujú potenciál jednotlivca, jeho záujmy, konanie a hodnoty. Ďalším dôležitým trendom v ekonomicko-politickom vývoji v súčasných demokratických spoločnostiach je snaha o diskusiu a multiperspektívny prístup z hľadiska kultúry pri rozhodovaní, teda potreba zastúpenia viacerých strán, resp. viacerých kultúrnych pohľadov. Menšiny a subkultúry dostávajú priestor na vyjadrenie sa a aj ich potreby sú zohľadňované.

Autori kultúru vnímajú ako prirodzene dynamickú, neustále sa nachádzajúcu v procese zmeny a konfrontácie, tvoriacu spoločenské, ekonomické a politické aspekty

³⁸ 2012. *Hot spots: Benchmarking global city competitiveness*. [online]. The Economist Intelligence Unit, 2012. 35 s. [cit. 2012-06-14]. Dostupné na internete: <http://www.citigroup.com/citi/citiforcities/pdfs/hotspots.pdf>

medziľudského pôsobenia a zároveň nimi tvorenú. Zdôrazňujú, že jej podstata je založená na vzťahoch medzi jednotlivcami v rámci skupiny a tiež medzi skupinami navzájom. V oblasti ekonómie a politiky poukazujú na kultúrny základ fungovania formálnych i neformálnych inštitúcií, ktoré pôsobia v netrhovej sfére a ovplyvňujú politické rozhodovanie, a rovnako dopady kultúry v oblasti trhu čo sa týka rozloženia jeho prvkov, trhových interakcií a vzťahov medzi jeho subjektami.³⁹

2.2.1 Zavedenie kultúry do analýzy ekonomicko-politického rozvoja

Politické vedy a sociológia sa spoločenskou a kultúrnou zložkou v ekonomicko-politickom dianí začali zaoberať na prelome 19. a 20. storočia. Napriek viacerým prácam o vzťahu kultúry voči ekonomicko-politickému daniu nebola aplikácia kultúrnej zložky v ekonomických a politických výskumoch ešte v nedávnej minulosti bežne zaužívaná, respektíve s vplyvom kultúry sa uvažovalo v omnoho nižšej miere ako dnes. Až na niektoré výnimky boli ekonómovia voči úlohe kultúry skeptickí, alebo sa s ňou vôbec nezaoberali. V moderných neoklasických ekonomických teóriách sa kultúra neobjavuje ako jeden zo smerodajných faktorov, ale skôr ako určitá alternatíva, ktorá môže vyplniť medzery vo vysvetľovaní javov, na ktoré nestačia len čisto ekonomické kategórie. Analýzu faktora kultúry komplikuje skutočnosť, že nie vždy je jednoznačne odlíšiteľný a zároveň je metodologicky náročné ho zachytiť či „merať“. Okrem toho sa kultúrne vplyvy prelínajú s inými spoločenskými faktormi (ako napríklad vplyv a charakter spoločenských inštitúcií, politické podmienky, globálne prostredie, činnosť hospodárskej politiky a iné).

Východiskom, rozšíreným medzi mnohými antropológmi, je predpoklad kultúrneho relativizmu⁴⁰, ktorý stavia všetky kultúry do jednej roviny s rozdielnosťou vývoja podnietenou vonkajšími impulzmi a reakciami na ne. Daný pohľad neprístupuje ku kultúram hodnotiaco a vyvstáva z neho nebezpečenstvo uvažovania o ľuďoch ako o homogénnej entite až abstrahovania od kultúrnych faktorov a ich vplyvu na ekonomické a politické podnety. Takéto názory sa dajú poľahky vyvrátiť na výsledkoch činnosti národnostných či etnických menšín, o ktorých je na základe relevantných údajov možné

³⁹ WALTON, M. – RAO, V. 2004. *Culture and Public Action*. Stanford: Stanford University Press, 2004. 464 s. ISBN 0-8047-4787-3.

⁴⁰ HARRISON, L. E. 2006. *Culture and Economic Development*. [online]. Washington: Cato Institute, 2006. [cit. 2012-06-14]. Dostupné na internete: <<http://www.cato-unbound.org/2006/12/04/lawrence-e-harrison/culture-and-economic-development/>>

tvrdiť, že v štáte, v ktorom tvoria menšinu, z ekonomického hľadiska prosperujú viac než jeho väčšinová populácia.⁴¹ Príkladmi sú čínske menšiny v štátoch východnej a juhovýchodnej Ázie či politicko-ekonomický potenciál židovských minorít po celom svete. Súčasne to potvrdzuje aj myšlienku, že menšiny sa vzhľadom na svoj nízky politický vplyv zameriavajú na vyvíjanie ekonomických aktivít v súkromnej sfére (a vďaka čoraz väčšej spätosti politiky s ekonomikou si touto cestou dokážu vybudovať aj politické postavenie – často vo forme lobistických skupín).

Avšak aj na opačnej strane voči kultúrnemu relativizmu, v rámci uvažovania zahŕňajúceho rozmer kultúrnej diverzity, sa objavuje argument, ktorý je takisto nebezpečenstvom pre objektivnosť prístupu. Predpokladá, že kultúry v niektorých častiach sveta nie sú predurčené na rozvoj (dokonca že sú až menejcenné), a preto je potrebné ich meniť v záujme posunu týchto spoločností na vyšší stupeň vývoja a ich priblíženia sa vyspelým, moderným kultúram. Autori Rao a Walton v tejto súvislosti nadväzujú na teóriu tzv. „grassroots“ rozvoja, teda rozvoja od základov, začínajúceho už od jednotlivcov a menších kultúrnych entít. Poukazujú na dôležitosť participácie verejnosti a namiesto snahy o zmenu kultúrnych hodnôt, tradícií a svetonázoru, zakoreneného hlboko v mentalite ľudí, vidia potenciál efektívneho rozvoja v proaktívnom využití práve prvkov kultúry a jej dynamiky.⁴² V súčasnosti je v mnohých západných kultúrach prítomná tendencia posilnenia individualizmu, jedinec sa stáva samostatným hráčom, čeliacim rôznorodým problémom. Proti tejto tendencii vyvstáva práve potreba participácie jednotlivca ako súčasť kultúrneho kontextu, ktorý ho obklopuje. Nestojí ako samostatná entita, ale so zachovaním si vlastnej individuality je elementom a i tvorcom vlastnej kultúry, čím kultúra nadobúda vnútornú dynamiku a životaschopnosť.

2.2.2 Postavenie kultúry v analýze Maxa Webera

Významný prínos pre postavenie kultúry ako objektívu sledovania ekonomického vývoja poskytol nemecký sociológ Max Weber v diele *Protestantská etika a duch kapitalizmu* zo začiatku 20. storočia. Rozobral v nej kultúrne a predovšetkým náboženské

⁴¹ ibid

⁴² BOSCO, F. J. 2005. Culture and Public Action – Book Review. In Journal of Regional Science. [online]. 2005, vol. 45, no. 4 [cit. 2012-06-18]. Dostupné na internete: <http://www.cultureandpublicaction.org/bijupdf/Journalofregionalscience.pdf?root=2005d%22af=01&filena me=8138&filetype=html>>

aspekty, ktoré vplývajú na ekonomické výsledky, na základe skúmania etiky protestantizmu v ovzduší kapitalizmu a jej porovnaním s katolíckou etikou. Snažil sa prísť na dôvod, prečo kapitalizmus vznikol práve v protestantských západných kultúrach.

Protestanti vnímajú prácu a dosahovanie ekonomického výkonu ako cnosť, ako prejav Božej priazne a zároveň svoju morálnu povinnosť. Na druhej strane v katolíckej morálke sa odporúča pracovať a tvoriť len toľko kapitálu, koľko človek nevyhnutne potrebuje k svojmu životu. Okrem prístupu k majetku Weber poukazuje aj na rôzne trendy vo vzdelávaní medzi príslušníkmi týchto náboženstiev: katolíci podľa neho tradične uprednostňovali humanistické smery slobodných umení, kým protestanti sa zaujímali viac o priemyselné a technické vzdelanie.⁴³ Vyplýva z toho umiernennejšia ekonomická aktivita katolíkov ako aj väčšia podnikavosť protestantov a línia ich etiky, sledujúca líniu ideálov kapitalizmu. Weber takto vysvetľuje rozdiely v rozvoji primárne protestantských krajín (Nemecko, Švédsko, Veľká Británia) a krajín so silnou katolíckou tradíciou (Írsko, Španielsko, Portugalsko, Taliansko) v období, v ktorom žil. Druhá spomínaná skupina krajín mala v histórii väčšiu tendenciu upadnúť do politickej nestability až pod nadvládu diktatúry (s výnimkou Írska), kde tiež nachádzame paralelu s kultúrnym pozadím týchto krajín a s odlišnou mierou a spôsobom ekonomicko-politickej angažovanosti ich obyvateľov v porovnaní s relatívnou stabilitou krajín protestantských.

Weberova teória znovu nadobúda na aktuálnosti v súčasnosti pri sledovaní diania v Európe v posledných rokoch a naskočí otázku šírky spektra pôsobenia kultúrneho zázemia. Dôkazom sú nie náhodne spoločné znaky prosperujúcich krajín i podobnosti medzi nestabilnými krajinami navzájom spolu s prístupom, aký zaznamenávame pri skúmaní spôsobov, akými sa s problémami jednotlivé kultúry vyrovnávajú.

Max Weber sa tiež zaoberal aj inými náboženstvami a v ďalšej zo svojich štúdií (*Hospodárska etika svetových náboženstiev*, časť Náboženstvo Číny: Konfucianizmus a Taoizmus) sa venuje konfucianizmu a taoizmu v hľadaní odpovede prečo sa systém kapitalizmu vyvinul primárne v západných kultúrach. Pri pozorovaní čínskej konfuciánskej kultúry predložil závery, že v nej historicky neboli vytvorené vhodné podmienky pre rozvoj kapitalizmu, keďže hoci táto kultúra disponuje racionálnym etickým systémom, ako základ a prioritu sociálnych väzieb vníma pokrvné puto.⁴⁴ Z týchto dôvodov sú podľa neho

⁴³ WEBER, M. 1983. *K metodológii sociálnych vied*. Bratislava: Pravda, 1983. 409 s.

⁴⁴ FUKUYAMA, F. 2001. Culture and Economic Development: Cultural Concerns. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. [online]. Elsevier Science, 2001. [cit. 2012-06-15]. Dostupné na internete: < <http://www.sais-jhu.edu/faculty/fukuyama/articles/isb505010.pdf> >. ISBN 0-08-043076-7.

v konfuciánskej spoločnosti v širokej miere využívané princípy preferencie príbuzenských vzťahov až rodinkárstva, čo pôsobí ako inhibítor ekonomicko-politického rozvoja. Túto hypotézu však vyvrátil rýchly rast Japonska, Číny a iných krajín východnej Ázie po druhej svetovej vojne, ktorý presmeroval hľadanie pôvodu prekážok rozvoja týchto krajín do roviny ich politiky a inštitúcií. Hoci Weberove úsudky ohľadom kľúčovej pozície rodiny sa v ázijskej spoločnosti skutočne prejavujú ako centrálna súčasť jej podnikateľskej kultúry a spôsobu organizácie podnikania, vytýka sa mu nadhodnotenie tohto kultúrneho faktora čo sa týka vplyvu na celkový hospodársko-politický rozvoj.⁴⁵ Aj iné výskumy dokazujú, že je potrebné postupovať opatrne a nezahŕňať všetky javy pod výlučný vplyv kultúry. Kultúrne a náboženské rozdiely nie sú jediným východiskom analýzy ekonomicko-politického rozvoja, no podstatne ho objasňujú.

2.2.3 Ďalšie prístupy k úlohe kultúry v ekonomicko-politickom rozvoji

V období po druhej svetovej vojne sa rozšírila tzv. „modernizačná teória“, podľa ktorej sú kultúrne prvky západných rozvinutých spoločností vzorom pre krajiny na nižšom stupni rozvoja.⁴⁶ Krajiny tak postupne prechádzajú jednotlivými fázami rozvoja – vývoj najvyspelejších industrializovaných krajín s rozvinutou demokraciou by mal byť šablónou a univerzálnym receptom na úspech pre tie ostatné. Takýto prístup však dáva priestor etnocentrizmu, t. j. ideí, stavajúcej na vlastnej alebo jednej ideálnej kultúre, kým ostatné kultúry sú pokladané za iné, horšie, ba priam podradné. Etnocentrizmus je založený na prirodzenej ľudskej tendencii strachu z nepoznaného a na subjektivizme – teda aplikovaní kritérií vlastnej osobnosti či kultúry ako meradla všetkých dojmov a hodnôt. Ľudia majú všeobecne sklon vnímať iné kultúry optikou svojej vlastnej, ktorá je ich prirodzeným a v nich hlboko zakoreneným systémom hodnôt, správania sa a spôsobu myslenia. Problém nastáva vtedy, keď túto inú kultúru začnú hodnotiť a posudzovať a keďže bol tento ideový smer produktom západného myslenia, za ideál postavil modernú industrializovanú krajinu s fungujúcou liberálnou demokraciou, čo vrhlo tzv. tradičné kultúry do negatívneho svetla. Modernizačné prístupy vo svojich východiskách nepripúšťali rozvojový potenciál iných než západných kultúr a tak neakceptovali možnosť, že komplexný rozvoj by mohol byť

⁴⁵ ibid

⁴⁶ FUKUYAMA, F. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press, Macmillan, Inc., 1992. 418 s. ISBN 0-02-910975-2.

založený aj na iných kultúrnych modeloch. V 50-tych a 60-tych rokoch prebiehali na základe uvedených teórií rozvojové projekty v treťom svete, ktoré však nezohľadňovali kultúrne špecifiká týchto krajín.

V 80-tych a 90-tych rokoch nastúpila nová vlna kulturalistických interpretácií rozvoja. Bola spôsobená aj rozpadom bipolárneho sveta s následnou premenou tranzitívnych ekonomík a tiež ekonomickým boomom v Ázii. Objavili sa fenomény, pri ktorých výklade sa prihliadalo aj k iným faktorom než k ekonomickým a politickým štatistikám alebo inštitucionálnemu usporiadaniu. Jedným z takýchto prúdov bola nová inštitucionálna ekonómia, ktorá zdôrazňovala úlohu formálnych i neformálnych inštitúcií v ekonomike, v zmysle rôznych spoločenských noriem a pravidiel. Zástancovia tohto ekonomického smeru si uvedomovali dôležitosť kultúry, histórie a tradícií, ovplyvňujúcich i oblasť ekonomiky.⁴⁷ Ako dôkaz je možné uviesť napr. deľbu práce v spoločnosti ako dôležitý ekonomický fenomén, založený na kultúrnych princípoch, alebo vôbec fungovanie a základ ekonomickej teórie výmeny. Už samotný trh v ekonomickej teórii nevyhnutne predpokladá určité normy správania sa, keďže je založený na princípoch ako výmena statkov medzi trhovými subjektmi či trhová konkurencia, a nepočíta s nekalými praktikami ako napríklad trh, na ktorom by sa subjekty navzájom okrádali alebo podvádzali.

V súčasnosti sa úlohe kultúry v ekonomike a politike venujú mnohí odborníci z rôznych oblastí a jej vplyv inkorporujú do svojich teórií. Nerieši sa už otázka, či vôbec kultúra vplýva na ekonomicko-politický vývoj, ale skôr ako pôsobí. Skúmajú sa prostriedky kultúrnej zmeny, hodnoty, ktoré sú jej podrobené, kauzálne vzťahy medzi konkrétnymi kultúrnymi faktormi a ich dopadmi a podobne. Tiež je neustále intenzívne diskutovaná problematika globalizácie a multikulturalizmu ako osobitného priestoru kultúrnych vplyvov. Pri hľadaní odpovede na otázku, akými spôsobmi kultúra vplýva na ekonomicko-politický rozvoj, sa v nasledujúcej kapitole presunieme do praktickej roviny prípadových štúdií krajín.

⁴⁷ FUKUYAMA, F. 2001. Culture and Economic Development: Cultural Concerns. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. [online]. Elsevier Science, 2001. [cit. 2012-06-15]. Dostupné na internete: < <http://www.sais-jhu.edu/faculty/fukuyama/articles/isb505010.pdf> >. ISBN 0-08-043076-7.

3 Prípadové štúdie vybraných európskych krajín

V tretej kapitole tejto práce rozoberieme vplyv kultúry na vývoj vybraných európskych krajín na základe ich historického vývoja, analýzou ich kultúr a hľadaním súvislostí medzi kultúrnymi prvkami a podstatnými udalosťami a aspektmi v ich vývoji. Zameriame sa na Nemecko a Grécko z dôvodu záujmu o bohatú kultúrnu diverzitu krajín Európy v pomere k jej relatívne malej rozlohe. Na jej území sa nachádza mnoho výrazných kultúr a aj medzi kultúrnymi skupinami, vzdialenými malou geografickou vzdialenosťou, sa vyskytujú výrazné odlišnosti. Motívom voľby predmetných krajín je tiež i lepšia názornosť a kontrastné možnosti komparácie vzhľadom na aktuálnu situáciu v ekonomicko-politickom dianí Európskej Únie – krízu v eurozóne.

3.1 Kultúra v ekonomicko-politickom vývoji Nemecka

Hoci sa v Európe či Amerike často zvykne zaužívať stereotyp Nemcov ako dôsledných, na minútu presných pantičkárov s vysokým pracovným nasadením, kultúrne rozdiely v rámci krajiny vytvárajú viacero odlišných kultúrnych stereotypov. Nemecko je veľmi rôznorodé, čo sa týka jazykových nárečí a takisto čo sa týka regionálnych kultúrnych tradícií. Súvisí to sčasti s jeho historickou rozdrobenosťou na mnoho menších štátov, ktorá bola veľmi silným smerodajným faktorom vo formovaní nemeckej spoločnosti od ekonomiky až po mentalitu, ako aj s neskorším rozdelením krajín s dovtedy spoločným kultúrnym i historickým základom železnou oponou. Ako národný štát je Nemecko v porovnaní s Francúzskom či Anglickom mladou krajinou. Hoci jeho jazyk, kultúrna a literárna tradícia siahajú do dávnych dôb, k jeho politickému zjednoteniu do formy štátu založenom na národnom princípe došlo až v roku 1871. Preto sú aj v súčasnom Nemecku citelné prejavy určitej regionálnej individuality a charakteristických kultúrnych črt regiónov vyplývajúce z jeho federálneho politického usporiadania. Väčšina Nemcov cíti príslušnosť k svojmu kraju (predovšetkým Bavori) a vytvorili sa tiež kultúrne stereotypy, charakterizujúce jednotlivé regióny. Nemecké tradície a kultúrne pozadie sú odlišné medzi ešte stále chudobnejším východom a rozvinutým západom, rovnako ako aj

medzi severnými protestantskými a južnejšími katolíckymi krajinami. S ohľadom aj na tieto rozdielnosti sa zameriame na styčné plochy a najdôležitejšie charakteristiky nemeckej kultúry.

3.1.1 Kultúra ako činiteľ v historickom vývoji Nemecka

Germánske kmene osídľovali územie dnešného Nemecka zhruba už od 6. storočia pred Kristom.⁴⁸ Po rozpade Západorímskej ríše expandovala na územia týchto kmeňov ríša Frankov s cieľom šíriť medzi Germánmi kresťanstvo, ktorý sa jej úspešne podarilo splniť a kresťanstvo sa stalo prakticky jediným náboženstvom formujúcim nemeckú kultúru až do obdobia reformácie.

Územná a čiastočne aj kultúrna rozdrobenosť Nemecka, rovnako ako aj rôznorodý ekonomický vývoj jeho častí, má svoje korene v stredoveku, kedy dochádzalo k početným územným zmenám i zmenám vládnuvich dynastií. Hoci boli územné celky zjednotené ako Svätá ríša rímska národa nemeckého, táto jednota bola viac-menej len formálna a štáty viedli boje voči cisárovi a pápežovi, ako aj medzi sebou. Ako sa vraj vyjadril Voltaire – „nebola ani svätá, ani rímska, ba ani len ríša“.⁴⁹ Po dobu viac než 800 rokov existencie tejto ríše (962 – 1806) jej chýbala vnútorná kohézia a fungovala ako umelá politická entita s obmedzenou mocou cisára a bez centrálnej štátnej správy. Napriek a či práve kvôli tejto nejednote si Nemecko už v stredoveku vybudovalo silnú ekonomiku so zárodkami kapitalizmu, založenú na remeslách a cechoch, fungujúcich v mestách ako centrách obchodu (veľkým ekonomickým i politickým vplyvom disponovali nemecké mestá, združené v Hanze – obchodnom zväze). Keďže obchodníci vybudovali svoje siete po celej Európe, nemecká ríša dlhodobo dosahovala voči ostatným krajinám pozitívnu obchodnú bilanciu. Rozdrobené malé štáty vzhľadom k svojim obmedzeným výrobným kapacitám napokon ani inú možnosť nemali, potrebovali predávať svoj tovar za účelom získania prostriedkov na kúpu statkov, ktoré si sami neboli schopné vyrobiť. Špecializácia celých regiónov na základe ich absolútnych či komparatívnych výhod má svoje korene práve v stredoveku a súvisí s rozvojom obchodu. Úspech obchodu a remesiel bol však okrem uvedených súvislostí podnietený aj kultúrnymi charakteristikami, ktoré Nemci dodnes

⁴⁸ kolektív autorov. 1996. *Germany: A Country Study*. 3. vyd. Washington: Federal Research Division, Library of Congress, 1996. 642 s. ISBN 0-84444-0853-0.

⁴⁹ Preklad autorky podľa BERNSTEIN, E. 2004. *Culture and Customs of Germany*. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data. 2004. 227 s. ISBN 0-313-32203-1

reflektujú ako úspešní obchodníci a podnikatelia. Ide predovšetkým o pracovitosť, nekompromisnosť, potrebu zvyšovania výkonu a orientáciu na zvládnutie zadaných úloh, ktoré pre Nemcov predstavujú výhody voči kultúram s menej striktným dôrazom na pracovnú disciplínu a tak im zaručujú úspech nielen v ekonomickej a politickej sfére.

V tomto období nachádzame i nemeckej kultúre vlastný dôraz na kvalitu: už stredoveké nemecké cechy boli známe svojou kvalitnou produkciou, ktorú zaručovali striktné požiadavky na remeselníkov. Títo nesmeli obchodovať, pokiaľ nezískali príslušné vzdelanie a certifikát o jeho ukončení⁵⁰, odkiaľ môžeme vyvodiť aj tradičný význam vzdelania a dôležitosť jeho kvality v kultúre Nemcov, ktorý sa tiež odzrkadlil v úrovni a svetovom mene nemeckých univerzít.

Nejednotnosť krajiny mala i ďalšie pozitívum – jednotlivé územia navzájom súťažili jednak ekonomicky, čo podporovalo obchod, zdokonaľovanie výroby tovarov, pokrok v poľnohospodárstve a pod., a tiež politicky a kultúrne. Takáto konkurencia podnecovala ekonomicko-politický rozvoj a je možné opodstatnene tvrdiť, že vytvorila základy pre konkurenčnú trhovú ekonomiku. Prínos z hľadiska kultúry bol obrovský, na rozdiel napríklad od Veľkej Británie či Francúzska, v ktorých sa spoločenské a kultúrne dianie koncentrovalo predovšetkým v hlavnom meste (a táto črta v nich pretrváva doposiaľ), nemecké kniežatá súperili i v tejto oblasti a preto sa v regiónoch vytvorili centrá kultúry a umenia, každé charakteristické svojím osobitným duchom.

V dôsledku územného partikularizmu je v Nemecku tiež dodnes cítiť malomestského ducha v zmysle určitej uhladenosti a formálnosti v spoločenskom styku.⁵¹ Slušnosť a formálna komunikácia sú takmer nevyhnutnosťou, čo dopĺňa aj rozlišovanie oslovení „du“ a „Sie“ v nemeckom jazyku. Táto jazyková črta vypovedá mnohé o usporiadanosti nemeckej kultúry, v ktorej je dôležité priradiť ľuďom (a rovnako veciam a javom) svoje miesto, kategóriu. V prípade oslovení sú to determinanty vzťahu, ktoré osoba k oslovenému prechováva, ako i prejav úcty a zdvorilosti v prípade použitia „Sie“. Takéto rozlišovanie je prítomné v takmer všetkých svetových jazykoch (románskych, slovanských i v čínštine) okrem angličtiny, no nemecký jazyk mu vzhľadom k zaužívanej formálnosti vzťahov prikladá spoločensky osobitný význam.

⁵⁰ kolektív autorov. 1996. *Germany: A Country Study*. 3. vyd. Washington: Federal Research Division, Library of Congress, 1996. 642 s. ISBN 0-84444-0853-0.

⁵¹ EIDSON, J. *Countries and Their Cultures: Germany*. [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné na internete: <<http://www.everyculture.com/Ge-It/Germany.html#b>>

V roku 1517 vypracoval Martin Luther svojich 95 téz, čím v nemeckých dejinách nastúpila nová éra náboženskej reformácie, ktorá túto krajinu okrem územnej nejednotnosti rozdelila aj nábožensky. Na základe už uvedenej teórie vplyvu náboženstva, ktorú rozpracoval Max Weber, sa jednotlivé ideové smery uberali odlišnými cestami vzhľadom na ekonomicko-politické dianie a narážali na seba v početných konfliktoch. Po niekoľkých storočiach výbojov, vojen, delení a opätovných zjednocovaní území vzniklo v roku 1871 Nemecké cisárstvo na čele s cisárom Viliamom I. a ríšskym kancelárom Ottom von Bismarckom ako predsedom kabinetu. Nachádzame tu paralelu so súčasným politickou štruktúrou Nemeckej spolkovej republiky, v ktorom je hlavou štátu prezident so skôr formálnou funkciou, pričom výkonnú moc drží v rukách vláda na čele so spolkovou kancelárkou. Už v Nemeckom cisárstve bol súčasťou štátneho mechanizmu dvojkomorový parlament, v ktorom boli zastúpené jednotlivé krajiny a dostávali tak priestor na aktívnu participáciu na politickom živote.⁵² V tejto politickej pluralite nachádzame kultúrne podložené zárodky neskoršieho vývoja demokracie a federálneho politického usporiadania.

Po Bismarckovom nástupe nasledovalo obdobie koloniálnej expanzie, ekonomického rozvoja a industrializácie. Štát v záujme nasledovania priemyselného pokroku Veľkej Británie podporoval priemysel, remeslá i obchod, mnohé podniky boli založené, riadené a financované štátom. V oblastiach, v ktorých sa neangažoval štát, prevzali iniciatívu regionálne vlády a samosprávy v snahe nezaostávať a byť ekonomicky čo najsamostatnejšie.⁵³ Medzi severným a južným Nemeckom sa však prejavovali rozdiely, ktoré vynikli práve v období priemyselnej revolúcie, keďže sa týkali predovšetkým nerastného bohatstva. Kým sever oplýval prírodnými zdrojmi v podobe uhlia, železa a i technicky rozvinutého poľnohospodárstva, na základe čoho vznikali na severe veľké spoločnosti, južné krajiny takýmto potenciálom nedisponovali a preto sa tu produkcia sústreďovala skôr do menších podnikov. Táto nerovnosť bola zapríčinená aj tradíciou, že v severnom Nemecku sa obyčajne uplatňovalo právo prvorodeného, ktorý prevzal a zveľadil rodinný majetok, kým na juhu bolo skôr zaužívané majetok prerozdeliť medzi viacerých potomkov, čím vznikalo viacero menších podnikov. Keďže v nemeckom priemysle mal štát dôležitú úlohu, podniky na severe krajiny boli kvôli svojej veľkosti viac napojené na centrálnu štátnu správu, zatiaľ čo podnikatelia na juhu sa sústreďovali skôr

⁵² GREEN, R. et al. 2011. *A Political Chronology of the World*. Londýn: Routledge, 2011. 988 s. ISBN 978-185743-577-1.

⁵³ kolektív autorov. 1996. *Germany: A Country Study*. 3. vyd. Washington: Federal Research Division, Library of Congress, 1996. 642 s. ISBN 0-84444-0853-0.

v rámci obcí, remeselných združení a nezávislejších jednotiek.⁵⁴ V týchto prírodných podmienkami a kultúrnymi hodnotami podmienených procesoch sa v rámci ekonomicko-politického vývoja krajiny asi najvýraznejšie prejavili kultúrne rozdiely medzi severom a juhom. Tieto nerovnosti a aplikáciu Weberovej teórie však, obzvlášť v súčasnosti, nemôžeme chápať geograficky absolútne, čo demonštrujeme na príklade Bavorska ako jednej z najbohatších nemeckých spolkových krajín, v ktorej sídlia svetoznáme automobilky či IT-firmy. Hoci ide o krajinu so silnou kresťanskou tradíciou, v niektorých jeho oblastiach prevláda protestantizmus.⁵⁵ Sú to oblasti obývané menšinou Frankov, ktorá tvorí až tretinu obyvateľov Bavorska, a je natoľko kultúrne odlišená, že jej úsilie o sebaurčenie zachádza až k snahám o autonómiu.⁵⁶ Weberova teória sa tak sčasti potvrdzuje, no tento príklad dokazuje, že v procese rozvoja sa kultúry, koexistujúce na istom území, navzájom formujú a dopĺňajú. Vývoj Bavorska je poznačený vplyvmi a stretom dvoch odlišných kultúrno-náboženských princípov, čo rozhodne ovplyvnilo hodnoty na oboch stranách a tak podnietilo aj spomínanú ekonomickú aktivitu.

V období Nemeckého cisárstva boli tiež položené základy sociálneho štátu, akým je Nemecko v súčasnosti. Po prudkom náraste robotníckej triedy v období priemyselnej revolúcie pokladal Bismarck za potrebné naďalej udržať rast krajiny a podporiť sociálnu kohéziu tým, že štát poskytne pracujúcim sociálne istoty výmenou za ich nekonfliktnú participáciu na hospodárskom i politickom živote. Sociálne princípy sú v Nemecku prítomné až do súčasnosti, fungujú ako dôležitý aspekt tzv. sociálneho trhového hospodárstva.

Po prvej svetovej vojne a obrovských reparáciách, vyplývajúcich z Versaillskej zmluvy, bolo Nemecko politicky a hlavne ekonomicky zničené. V takomto stave sa vytvoril ideálny priestor pre diktatúru a strhnutie más, ktoré potrebovali nádej na východisko zo zložitej situácie. Štátnymi investíciami do zbrojenia a odvetví, v ktorých Nemecko dosiahlo ekonomickú nezávislosť, sa krajina opäť rozvíjala. Tentoraz však smerom, ktorý za cenu obetí, aké v doterajšej histórii nemali obdobu, viedol napokon až k jeho porážke a devastácii, tzv. *Stunde Null*. Krajina tak stála pred dôležitou úlohou obnovy ekonomiky a opätovného nastolenia politickej rovnováhy s kľúčovou potrebou

⁵⁴ ibid

⁵⁵ Haus der bayerischen Geschichte. *Die Vielfalt der bayerischen Territorien*. [online]. [cit. 2012-06-27].

Dostupné na internete: <<http://www.hdbg.de/geschichte-bayerns/de-02-die-geschichte-03.php>>

⁵⁶ BARWASSER, F.-M. 2007. Frankens Bayerns – Bayerns Franken: Immer Probleme mit der Identität. In *Süddeutsche Zeitung* [online]. 2007-10-7. [cit. 2012-06-27]. Dostupné na internete: <<http://www.sueddeutsche.de/bayern/frankens-bayern-bayerns-franken-immer-probleme-mit-der-identitaed-1.788842-2>>

udržania demokratických princípov rozvoja, poskytnutia rovnosti šancí všetkým vrstvám obyvateľstva a predovšetkým zachovania mieru. Takouto cestou sa vydalo západné Nemecko, kým východná časť pod sovietskym vplyvom, hoci stále najrozvinutejšia krajina východného bloku, bola od nemeckého ekonomického zázraku izolovaná Berlínskym múrom.

O príčine nacistického ideologického ovládnutia sa napísali mnohé práce a viedli mnohé diskusie, na základe ktorých môžeme vyvodiť spoločné závery. Hlavným činiteľom spoločenského pohybu v tomto období bola sociálna situácia a všeobecná beznádej po opakovanej zničujúcej porážke, ktorá nasledovala po tej predošlej s relatívne krátkym časovým odstupom, ako aj ľudská prirodzenosť a jej potreba nových ideí, ku ktorým sa môže upierať v nádeji na lepšiu budúcnosť. Pri hľadaní kultúrnych vplyvov uvedieme mnohými (medzi inými i popredným nemeckým sociológom Teodorom Adornom) kritizovanú autoritatívnu výchovu, osobitne typickú pre nemeckú spoločnosť. Takáto výchova spočívala v prísnej disciplíne a podľa Adorna „podporovala stereotypné myslenie, podriadenosť autorite“⁵⁷ a agresiu voči všetkému a všetkým, ktorí boli cudzí či istým spôsobom deviantní.

Bez kultúrnej inherentnej disciplíny, aká medzi európskymi kultúrami nemá obdobu, by však Nemci ako porazení v oboch svetových vojnách nedokázali znovu a znovu budovať svoju krajinu od nuly až po najväčšiu súčasnú európsku ekonomiku. Žiadna z krajín Európy nebola toľko zruinovaná v takom krátkom časovom období, avšak tvrdou prácou, organizovanosťou a disciplinovaným nasadením dokázali Nemci niekoľkokrát vo svojej histórii zopakovať tzv. „ekonomický zázrak“ a predčiť aj krajiny, ktoré boli svetovými vojnami zasiahnuté minimálne.

3.1.2 Dimenzie nemeckej kultúry

Na základe teórie zhrnutej v predošlých kapitolách charakterizujeme podstatné dimenzie nemeckej kultúry a demonštrujeme ich na príkladoch.

V útrobach nemeckej „kultúrnej cibule“ má svoju pevnú pozíciu čas. Pre Nemcov je veľmi dôležitou veličinou, pretože úzko súvisí s dôkladnou organizáciou. Ako sa hovorí, „čas sú peniaze“, a pre túto kultúru s vysokou pracovnou morálkou je efektívne využívanie

⁵⁷ Preklad autorky podľa EIDSON, J. *Countries and Their Cultures: Germany*. [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné na internete: <<http://www.everyculture.com/Ge-It/Germany.html#b>>

času, presnosť a dodržiavanie termínov zdrojom produktivity. Nemecká koncepcia času je teda monochronická s dlhodobou časovou orientáciou, vyžadujúcou precízne plánovanie. V obchodnej praxi je známe, že v stykoch s nemeckými podnikateľmi sa vyžaduje presnosť a dochvilnosť, opačné správanie môže vyvolať nedôveru a pokladá sa za nezodpovedné a nezdvorilé. Ponímanie času a organizovanosti prechádza do ďalšej dimenzie, ktorou je vysoká miera vyhybania sa neistote. V ekonomických i politických vzťahoch potrebujú mať Nemci pocit istoty a zázemia a tiež definíciu jasných pravidiel. Vybočovanie z hraničných mantinelov či porušovanie vopred stanovených pravidiel nie je prijateľné, preto je postoj Nemecka v aktuálnej európskej situácii aj z hľadiska jeho kultúry pochopiteľný. Nemcom obzvlášť vlastná iritácia pri porušovaní noriem silnie o to viac v pozícii veriteľov, ktorí majú právo tieto pravidlá stanoviť.

Nadviažeme dimenziou individualizmu, na základe ktorej sa vytvára identita jednotlivca, ktorý zároveň podlieha spoločenskej norme „starat' sa sám o seba“, teda jeho zodpovednosť sa vzťahuje na jedinca samotného a jeho najbližšiu rodinu. Spoločenské uznanie dokáže získať na základe úspechu, ktorý dosiahol vlastnými silami a nie na základe známostí či vrodenej statusu. Práca je cenenou spoločenskou hodnotou, niekedy až zmyslom života. S týmto prvkom nachádzame historickú paralelu s už rozoberaným protestantským zázemím a tiež s členitosťou nemeckého územia. Hoci šľachta a cirkevní hodnostári disponovali autoritou, najpočetnejšou a veľmi vplyvnou triedou, ekonomicky i politicky, bola nižšia šľachta a obchodníci. V porovnaní s Francúzskom či Anglickom sa v Nemecku nevyvinul obdobný význam až posadnutosť historickými rodmi a šľachtickým pôvodom.

Nemeckú kultúru môžeme pokladať za maskulínnu, dôraz na výkon je jej dôležitou črtou. Pravidlá súťaže a konkurencie sú v spoločnosti prítomné častejšie ako využívanie prostriedkov komunikácie a medziľudských vzťahov pri riešení spoločenských problémov. V súčasnosti však toto hodnotenie nadobúda relatívnosť vzhľadom k vysokej emancipácii žien a ich zastúpení na vedúcich pozíciách (stačí spomenúť nemeckú kancelárku ako symbol rastúcej moci žien v nemeckej spoločnosti).

3.1.3 Fenomén nemeckého multikulturalizmu

Poriadok a disciplína sú, ako sme už načrtli, historicky podmienené hodnoty, ktoré sa zvyknú i napriek kultúrnej rozličnosti dodržiavať. Zaujímavým fenoménom v tejto

súvislosti je nemecký multikulturalizmus, ktorý je paradoxne v ostrom kontraste s nemeckou národnou hrdosťou a hoci nemeckú kultúru nezatienil, predovšetkým vo väčších mestách zrelativizoval jej charakteristiky. Pre účely následného porovnania s kultúrnou homogénnosťou Grécka priblížime túto nemeckú osobitosť.

Pôvod mnohých prisťahovalcov siaha do 60-tych a 70-tych rokov, kedy bol v dôsledku nedostatku pracovných síl v Nemecku vypracovaný program „hostujúcich pracovníkov“ (tzv. *Gastarbeiter*) a do krajiny tak prúdili početní, prevažne tureckí, ale aj napr. ázijskí imigranti. V tomto programe boli stanovené striktné pravidlá, čo sa týka dĺžky pobytu migrantov v Nemecku, no napriek tomu veľké množstvo prisťahovalcov v krajine ostalo. Problémom bol a stále je nízky stupeň integrácie imigrantov do nemeckej spoločnosti, ktorí majú tendenciu skôr sa uzatvárať do vlastných komunit, zvýšená kriminalita v oblastiach týchto komunit, ako aj ich motivácia pobytu v Nemecku kvôli využívaniu sociálnych výhod, ktoré im poskytuje. To samozrejme podnietilo protiprisťahovalecké nálady, keďže správanie a poväčšine islamská kultúra imigrantov narážajú na hodnoty nemeckej spoločnosti. Napriek tomu však prebiehali a prebiehajú mnohé projekty integrácie a snahy o zlepšenie vzťahov a je potrebné uviesť, že veľká časť imigrantov (predovšetkým ich potomkov, ktorí v Nemecku žijú viacero generácií) sa úspešne asimilovala – či už so súčasným zachovaním si vlastnej kultúrnej integrity alebo bez neho.

Okrem ekonomických a politických dopadov sa o ich vplyve intenzívne diskutuje aj z pohľadu kultúry: či sú imigranti hrozbou pre kultúru hostovskej krajiny. Na jednej strane sa prílev imigrantov stretáva s nemeckou národnou hrdosťou, no v dnešnej multikultúrnej Európe a v procese globalizácie (už dávno nevnímanom ako šírenie len západnej kultúry) na jednej strane a zlej spoločenskej situácie v krajinách tretieho sveta na druhej strane je obmedzenie migrácie veľmi málo pravdepodobné za koexistencie týchto dvoch faktorov. Vhodnejším riešením (napr. podľa vzoru Švédska) je pochopiť potreby aktuálnej situácie a usilovať sa dospieť k pokojnej koexistencii a pochopeniu na oboch stranách. Na strane druhej je rozmanitosť práve pre Nemecko typickou črtou už samotnej nemeckej kultúry a multikultúrna rozmanitosť na ňu tak len nadväzuje a dodáva jej makrorozmer. Spektrum rozličných kultúr navyše vytvára priestor pre vyzdvihnutie vlastnej kultúrnej identity samotných Nemcov. Na pozadí historického vývoja je tak diverzita činiteľom, ktorý kultúry miesto delenia naopak spája a pôsobí ako hnací motor vývoja nemeckej spoločnosti.

3.2 Kultúra v ekonomicko-politickom vývoji Grécka

Pri rozoberaní kultúry antického Grécka sa dostávame k jadrú celoeurópskeho kultúrneho dedičstva. Grécka filozofia, architektúra, výtvarné, hudobné aj divadelné umenie položili základy a určili smerovanie týchto oborov v európskych kultúrach od antiky až po dnešok. Filozofi ako Sokrates, Platón, Aristoteles a mnohí ďalší, ktorých diela sa zachovali, sú dodnes citovaní ako fundamentálny základ západnej filozofie a ich modely a postupy uvažovania sa stali východiskami takmer všetkých neskorších európskych filozofických škôl ako aj samotnej kresťanskej morálky, čím pôvodne antické ideály (samozrejme modifikované spleťtým vývojom) nadobudli celosvetovú pôsobnosť. Z gréckej napokon čerpala aj nemecká filozofia ako jedna z najvýznamnejších filozofických kultúr, ktorá priniesla filozofov ako Kant, Hegel, či Schopenhauer. Z gréckych hudobných a harmonických foriem, výtvarného umenia a drámy sa vyvinuli ich neskoršie európske variácie a prvky gréckych architektonických slohov boli v takmer pôvodnej podobe oživené v štýle klasicizmu 18. a 19. storočia. Taktiež klasická gréčtina sa po mnohé storočia pokladala za jazyk vzdelancov a ešte i dnes sa, predovšetkým na nemeckých školách, spolu s latinčinou vyučuje ako súčasť klasického vzdelania. Je teda nevyhnutné v tejto súvislosti poukázať na korene nemeckej (ale aj každej inej európskej) kultúry, ktoré pramenia z kultúry antického Grécka. Okrem uvedených kultúrnych prejavov, teda „vrcholu ľadovca“, je v európskej histórii i súčasnosti všadeprítomné grécke dedičstvo v podobe schém myslenia, morálnych hodnôt a mravných ideálov, a napokon aj demokratické politické usporiadanie má svoj pôvod v aténskej demokracii.

Moderná grécka kultúra prirodzene vychádza zo svojej histórie, ale historickým pôsobením sa v nej reflektujú aj východné vplyvy Byzancie, ktoré sú najviac viditeľné čo sa týka gréckeho ortodoxného náboženstva, ktoré v súčasnosti vyznáva takmer 98% Grékov.⁵⁸ V nasledujúcich častiach predostrieme najdôležitejšie charakteristiky vývoja gréckej kultúry v historickom kontexte a jej dimenzie, ktoré porovnáme s dimenziami nemeckej kultúry.

⁵⁸ SUTTON, S. B. *Greece*. [online]. [cit. 2012-06-27]. Dostupné na internete: <<http://www.everyculture.com/Ge-It/Greece.html#b>>

3.2.1 Kultúra ako činiteľ v historickom vývoji Grécka

Grécko je kolískou európskej kultúry a spôsob uvažovania, zrodený v gréckej antike, položil základy racionálneho, systematického myslenia, ktoré v Európe postupne nahradilo mytologický pohľad na svet. Kultúry tohto územia ako stretu troch kontinentov boli vystavené silnému vplyvu vyspelých civilizácií Blízkeho východu a Egypta, ich prínos však pre Grékov znamenal len prvky mozaiky, ktorú sami zostavili a využili v teórii aj praxi.⁵⁹ Grécko si ako križovatka obchodných ciest vybudovalo nielen obchodnú moc, ale aj kultúrny vplyv v celej oblasti Stredomoria, ktorý sa šíril prostredníctvom námorných ciest.

V porovnaní s nemeckou je grécka kultúra omnoho staršia, prví Gréci sa na Balkánskom polostrove usídlili už okolo roku 1500 pred Kristom. Vzhľadom ku geografickým podmienkam členitého terénu na danom území, ktoré boli prekážkou budovania jednotného štátneho útvaru, sa postupne vytvorili mnohé mestské štáty (polis). V tejto súvislosti tiež nachádzame paralelu s nemeckou územnou roztrieštenosťou (hoci historicky neskoršou), no zároveň súčasnou identifikáciou obyvateľov ako jedného národa so spoločným kultúrnym základom. Ako jeden z prvých prejavov gréckeho národného uvedomenia sa často zvyknú uvádzať prvé olympijské hry v roku 776 pr. Kr., v ktorých medzi sebou súťažili mestské štáty Egejskej oblasti.⁶⁰ Okrem združovania sa gréckych obcí okolo kultúrnych centier (z ktorých jedným z najvýznamnejších bola práve Olympia) a vzájomného súťaženia v oblastiach športu, hudby či poézie, sa povedomie helénskej kultúrnej jednoty odvíjalo i od spoločnej literárnoepickej tradície (hlavne Homérových eposov) a tiež od kultúrneho pozadia gréckej kolonizácie Stredomoria. Tieto migračné pohyby priniesli Grékom kontakty s oblasťami, kultúrnymi skupinami a náboženstvami, ktoré doposiaľ nepoznali. V konfrontáciách s odlišnými kultúrami sa upevňovala ich spoločná helénska identita príslušníkov rovnakej kultúrnej a jazykovej oblasti. Grécka kultúra tak bola schopná udržať si svoju konzistentnosť aj na obrovskom teritóriu svojej expanzie, pričom ju miestne kultúrne tradície nepohltili.⁶¹ Prekvitala až do obdobia helenizmu, kedy sa v rámci obrovskej Macedónskej ríše rozšírila nielen smerom na západ

⁵⁹ ČORNEJ, P. et al. 1995. *Dějiny evropské civilizace I.* Praha: Paseka, 1995. 373 s. ISBN 80-7185-010-1.

⁶⁰ kolektív autorov. 2001. *A Political Chronology of Europe.* London: Europa Publications, 2001. 364 s. ISBN 1-85743-113-8.

⁶¹ ČORNEJ, P. et al. 1995. *Dějiny evropské civilizace I.* Praha: Paseka, 1995. 373 s. ISBN 80-7185-010-1.

(predovšetkým ako neskorší kultúrny základ Rímskej ríše), ale i na východ až na územie Perzskej ríše (podľa niektorých archeológov prenikla dokonca na Ďaleký východ), kde však jej vplyv nebol natoľko intenzívny a vplynula do byzantskej kultúry. Na území samotného Grécka sa však aj po úpadku mestských štátov a napriek mnohým búrlivým historickým udalostiam, vojnám a takmer štyristoročnej nadvláde Osmanskej ríše základy gréckej kultúry udržali. Grécka národná identita a potreba sebaurčenia sa naplno prejavili na prelomoch 18. a 19. storočia a tieto prejavy viedli až k vojne za nezávislosť a vymanenie sa spod tureckého vplyvu. 20. storočie bolo takisto plné konfliktov a okrem dvoch svetových vojen Grécko zasiahla i občianska vojna. V roku 1975 sa Grécko stalo prezidentskou demokraciou a postupne sa integrovalo ako súčasť modernej Európy.⁶²

Čo sa týka početných konfliktov, ktoré kvárili grécke územie, nachádzame paralelu s vojnami, ovplyvňujúcimi vývoj Nemecka. Na druhej strane je však potrebné poukázať na skutočnosť, že od skončenia franského vplyvu nespadlo Nemecko pod nadvládu žiadnej inej kultúry (s výnimkou neskoršieho sovietskeho vplyvu vo východnom Nemecku), kým Gréci sa po takmer celé obdobie od úpadku antického Grécka museli vyrovnávať s cudzími nadvládami. Počas pôsobenia Rímskej a Macedónskej ríše šlo o kultúry, ktoré z gréckej kultúry vychádzali a v rámci nich sa šírila, no počas byzantského a tureckého vplyvu sa musela vyrovnávať s mnohými cudzími prvkami a tiež s vlastnou politickou podriadenosťou. Tento útlak však stimuloval národné obrozenie a hľadanie vlastnej identity v modernej Európe. Medzi modernou a antickou gréckou kultúrou sú však v dôsledku historických pohybov značné odlišnosti. Grécko sa v procese hľadania národnej identity vrátilo aj k antike, ale citeľný je vplyv byzantskej, ortodoxnej kultúry a náboženstva. Súčasná grécka kultúra je tak akýmsi prepojením medzi európskou a východnou kultúrnou tradíciou.

3.2.2 Dimenzie gréckej kultúry v porovnaní s nemeckou kultúrou

Pri skúmaní gréckej kultúry sa ťažisko pozornosti sústreďuje na antickú históriu a jej prínos pre svetovú civilizáciu, avšak na to, aby sme prenikli k aktuálnej podstate tejto kultúry, je potrebné charakterizovať jej súčasné kultúrne dimenzie. Rysy gréckej kultúry

⁶² kolektív autorov. 2001. *A Political Chronology of Europe*. London: Europa Publications, 2001. 364 s. ISBN 1-85743-113-8.

využijeme v komparácii s charakteristikami nemeckej kultúry a porovnanie doplníme graficky.

V gréckej kultúre hrá kľúčovú rolu ortodoxné náboženstvo, ktoré však dopĺňajú rôzne ľudové povery, a rodina ako základná jednotka spoločnosti. Úzke vzťahy aj so širšou rodinou a dôležitosť tradícií sú esenciálnymi črtami kolektivistického kultúry, v ktorej jednotlivec vníma sám seba ako súčasť skupiny a je závislý od vzťahov v jej vnútri. V praktickej aplikácii pre ekonomicko-politický rozvoj sa tento fenomén reflektuje napríklad v obyčaji, že pri obsadzovaní nejakej funkcie alebo realizácii obchodných stykov sú kritériom práve osobné vzťahy. Určitá forma protekcie je pokladaná za normálnu a v obchodných vzťahov sa zohľadňujú známosti a medziľudské vzťahy. Hoci je kolektivismus nespornou dominantou gréckej kultúry, v súčasnom Grécku sa vyskytujú aj individualistické tendencie.⁶³ Všeobecne je však táto dimenzia v protiklade s nemeckou vysoko individualistickou kultúrou a preto dochádza k rozdielom nielen v základných hodnotách, ale aj vo vonkajších prejavoch – v spôsoboch konania, zvykoch a etikete.

Čo sa týka rozpätia moci, v Grécku sa uctieva princíp hierarchie a rozdiely v spoločenskej pozícii sa pokladajú za prijateľné. Starí ľudia požívajú veľkú úctu ako nositelia životnej múdrosti a skúsenosti. Naopak Nemecko patrí ku krajinám s najnižším rozpätím moci vďaka historickej decentralizácii a vedúcej pozícii strednej vrstvy.⁶⁴ Rozhodnutia v Grécku bývajú často nariadené ako príkazy zhora, kým nemecké rozhodovanie funguje prevažne na princípe konsenzu, čo môžeme pozorovať na príklade lineárneho usporiadania nemeckých firiem, kde je pri rozhodnutiach zaužívaná participácia zamestnancov aj na nižších pozíciách. Na makroúrovni je tento z kultúry vyplývajúci princíp zahrnutý vo federálnom usporiadaní Nemecka.

Grécko je ďalej maskulinnou kultúrou, v čom sa sčasti zhoduje s kultúrou Nemecka, v jeho spoločnosti sú takisto prítomné snaha a súťaživosť v dosahovaní cieľov, no rozdiel leží v prepojení uvedenej dimenzie s dimenziou kolektivismu. Úspech jednotlivca je v gréckej kultúre pokladaný za úspech celej skupiny – či už rodiny, obce alebo celého Grécka.

Zaujímavosťou gréckej kultúry je jej najvyššia miera vyhýbania sa neistote spomedzi všetkých skúmaných kultúr (podľa Hofstedeho štúdie). Spočíva v strachu z nepoznaného či neočakávaného a pre príslušníkov tejto kultúry je tak typické

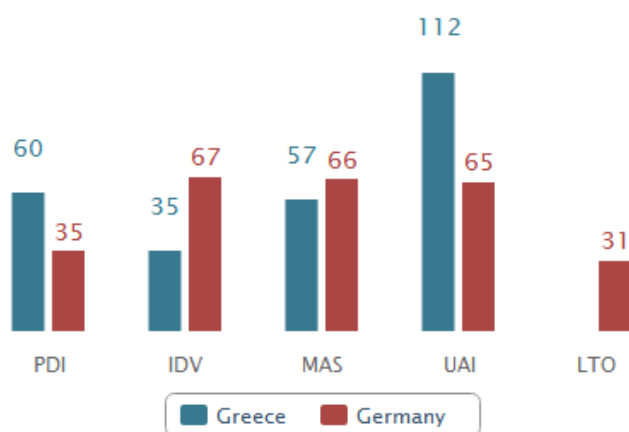
⁶³ KANELLOS, N. D. [Rozhovor s autorom]. 2012-06-27.

⁶⁴ HOFSTEDE, G. *Germany*. [online]. [cit. 2012-06-28]. Dostupné na internete: < <http://geert-hofstede.com/germany.html> >

vyhľadávanie istôt a negatívny postoj voči novým ideám a zmenám. Tento rozmer sa výrazne prejavuje v praxi čo sa týka ekonomickej aktivity – očakávajú sa istoty v podobe stabilného zamestnania (kde možno hľadať pôvod veľkého počtu zamestnancov gréckej štátnej správy), dôchodkového zabezpečenia i jasných nemenných pravidiel, čo dopĺňa tiež predchádzajúcu dimenziu hierarchického riadenia a zhora daných pokynov. Nemecká kultúra tiež disponuje vysokou mierou vyhýbania sa neistote a konzervativizmom, no stále v omnoho nižšej miere než kultúra grécka.

Pre lepšie znázornenie a ilustráciu uvedených kultúrnych dimenzií zobrazíme porovnanie kultúr Grécka a Nemecka graficky. Graf vyjadruje indexy jednotlivých dimenzií, predstavujúcich ich význam v danej kultúre.

Obrázok 3: Hofstedeho dimenzie kultúr Grécka a Nemecka

Obr. 3 - Hofstedeho dimenzie kultúr Grécka a Nemecka [HOFSTEDE, G. *National Cultures: Countries*. [online]. [cit. 2012-06-28]. Dostupné na internete: < <http://geert-hofstede.com/greece.html>>]

Vysvetlivky ku grafu:

PDI – *Power Distance Index*; index rozpätia moci

IDV – *Individualism*; individualizmus

MAS – *Masculinity*; maskulinita

UAI – *Uncertainty Avoidance Index*; index vyhýbania sa neistote

LTO – *Long Term Orientation*; dlhodobá časová orientácia

3.2.3 Fenomén gréckej kultúrnej homogénnosti

Na rozdiel od Nemecka je Grécko podľa posledného sčítania obyvateľov z roku 2001 kultúrne a etnicky homogénna krajina. 93% jeho obyvateľov je gréckej národnosti, kým o zvyšných 7% prisťahovalcov Grécko oficiálne nevykazuje údaje o príslušnosti,⁶⁵ pochádzajú však prevažne z Albánska a iných krajín Balkánu⁶⁶, teda z kultúrne veľmi blízkych krajín. Jednotnosť náboženstva je ešte zreteľnejšia, až 98% Grékov sa hlási k ortodoxii.⁶⁷ Pri aplikácii tohto fenoménu nachádzame súvislosti s konzervatívnou gréckou kultúrou, vyhýbajúcou sa riziku, čo sa reflektuje jednak v etnickej jednote a taktiež mohutnej náboženskej základni. Medzi týmito kultúrnymi fenoménmi možno hľadať vysvetlenie aktuálnej situácie a príčiny ťažkostí implementácie ekonomických reforiem v krajine. Stáročná kultúrna a náboženská rovnorodosť kontrastuje s nemeckou historickou roztrieštenosťou a jeho súčasnou multikultúrnou spoločnosťou. Ekonomicko-politické dianie sa tak v krajine vyvíjalo diametrálne odlišným spôsobom a mentalita Grékov tak nie je nastavená na prispôsobovanie sa cudzím vplyvom. To sa týka aj vnímania seba samých, keďže na rozdiel od Nemcov nemali možnosť bezprostrednej komparácie a vzájomného pôsobenia iných kultúr vo vývoji svojej vlastnej.

3.3 Komparácia rozvoja Nemecka a Grécka a analýza súčasnej ekonomicko-politickej situácie Európy z pohľadu kultúry

V záverečnej podkapitole sa zameriame na základné veličiny súčasného a nedávneho ekonomicko-politického rozvoja Nemecka a Grécka a porovnáme ich, čím doplníme kultúrny rozbor týchto krajín. Ďalej sa zhrnieme vzájomný vzťah nemeckej a gréckej kultúry a analyzujeme východiská súčasnej situácie európskej krízy z kultúrneho hľadiska, obohatené názormi Jeho Excelencie veľvyslanca Helénskej republiky na Slovensku, pána Nicolaosa D. Kanellosa.

⁶⁵ CIA. 2012. *The World Factbook – Greece*. [online]. 2012-06-08. [cit. 2012-06-25]. Dostupné na internete: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gr.html>>. ISSN 1553-8133.

⁶⁶ 2011. *World Directory of Minorities and Indigenous People – Greece Overview*. [online]. 2011-10. [cit. 2012-06-25]. Dostupné na internete: <<http://www.minorityrights.org/?lid=326#2>>

⁶⁷ CIA. 2012. *The World Factbook – Greece*. [online]. 2012-06-08. [cit. 2012-06-25]. Dostupné na internete: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gr.html>>. ISSN 1553-8133.

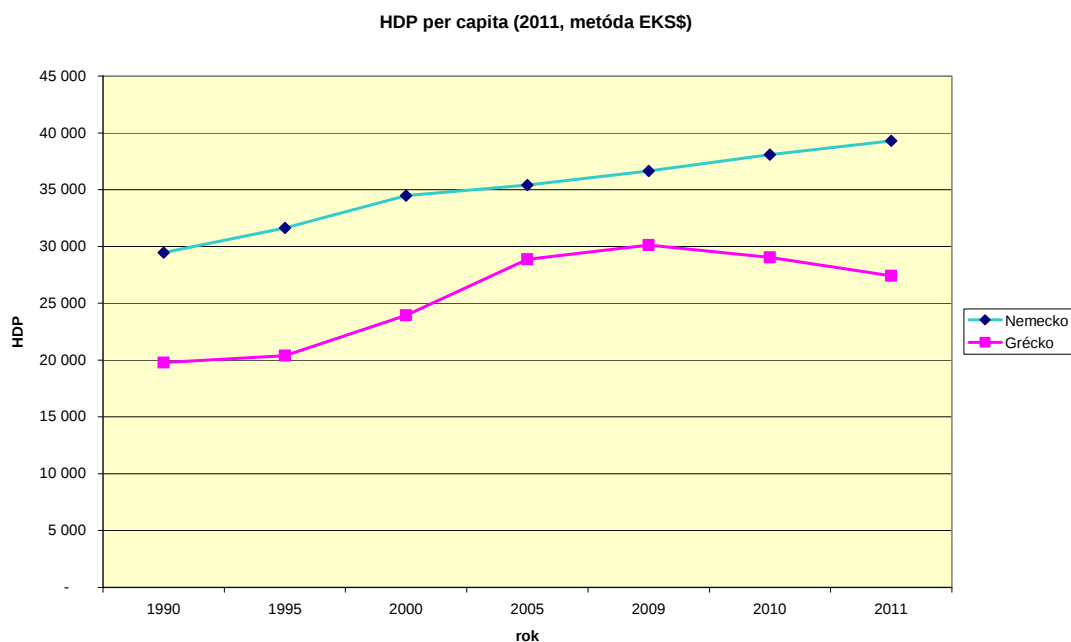
3.3.1 Porovnanie ukazovateľov ekonomicko-politického vývoja Nemecka a Grécka

V predchádzajúcej podkapitole sme porovnali zásadné charakteristiky kultúr Grécka a Nemecka ako aj ich vzájomnú podmienenosť s historickými aspektmi. Cieľom tejto práce nie je detailne analyzovať ekonomicko-politický rozvoj týchto krajín, no pre bližšiu orientáciu porovnáme v nasledovnom zhrnutí aj hodnoty vybraných veličín ich rozvoja.

Čo sa týka aspektu politického usporiadania, už v predošlom texte sme uviedli antické Grécko ako pôvodcu demokratického zriadenia. V modernom Grécku je však tento princíp súvisle prítomný až od nástupu prezidentskej republiky v roku 1975, kým zárodoky demokracie v Nemecku siahajú do začiatku 19. storočia. Demokratická tradícia nadväzuje aj na rozdielnú vládu nad oboma krajinami – kým nemecká kultúra bola na svojom území zvrchovanou dlhé storočia, Grécko si svoje národné oslobodenie muselo vybojovať. Tento kultúrny podmienený vývoj kultúru zároveň spätne formoval, a v prípade Grécka sa stal zdrojom znovuoobjavenia národnej identity.

Z hľadiska ukazovateľov rozvoja ekonomiky sa v porovnaní jednoznačne prejavuje povaha nemeckej kultúry, založenej na produktívnej práci ako kľúčovej hodnote a dôraze na výkon. Tieto hodnoty sa reflektujú v ekonomických indikátoroch, z ktorých uvedieme HDP per capita ako najzaužívanejší determinant ekonomického rastu. Hodnoty oboch krajín a ich rast za posledných 21 rokov sú znázornené v nasledujúcom grafe.

Obrázok 4: HDP per capita Grécka a Nemecka v rokoch 1990-2011

Obr. 4 – HDP per capita Grécka a Nemecka v rokoch 1990-2011 [Vlastné spracovanie podľa 2012. *The Conference Board: Total Economy Database*. [online]. The Conference Board, 2012. [cit. 2012-06-21]. Dostupné na internete: <<http://www.conference-board.org/data/economydatabase/>>]

Od zjednotenia Nemecka krajina opäť dokázala zrealizovať tzv. ekonomický zázrak a rástla stabilným tempom, dokonca aj v období eurokrízy. Grécka ekonomika 1995-2009 taktiež rástla, no následne sa jej rast spomalil a premenil na pokles. Aktuálne prognózy odhadujú tento prepád v roku 2012 na 7,2% HDP s najbližším rastom až v roku 2015, kým predpovede pre Nemecko udávajú v tomto roku 0,7% rast HDP (čo je však veľký pokles oproti minuloročnému rastu 3,1%).⁶⁸

Zaujímavým ukazovateľom je tiež množstvo a produktivita práce, diskutované vďaka nedávnomu prieskumu verejnej mienky agentúrou Pew Global. Skúmal názory európskych krajín na to, ktorý národ pokladajú za najpracovitejší, najskorumpovanejší a opačne. Respondenti vo väčšine krajín označili za najúspešnejšie Nemecko ako najobdivovanejšiu krajinu, kým Grécko dopadlo v prieskume najhoršie. Paradoxne však

⁶⁸ Ernst&Young, 2012. *Eurozone Forecast – Summer 2012: Country Focus*. [online]. Ernst&Young, 2012. [cit. 2012-06-28]. Dostupné na internete: <<http://www.ey.com/GL/en/Issues/Business-environment/EUROZONE-COUNTRY>>

samotní Gréci pokladajú za najpracovitejší národ ten svoj.⁶⁹ Výsledky tejto ankety tak vyvolali mnohé pohoršené reakcie, no po porovnaní údajov množstva odpracovaných hodín v pomere k počtu obyvateľov sme potvrdili názor Grékov. Čo sa týka kvantitatívneho množstva práce, v Grécku bolo za rok 2011 odpracovaných 838 hodín práce na obyvateľa, kým v Nemecku táto cifra udávala 710 hodín.⁷⁰ Na druhej strane však stojí, ako sme už uviedli, kultúrne podmienená produktivita a efektívnosť nemeckej práce, ktorá výsledky tohto prieskumu vzhľadom k hospodárskym indikátorom Nemecka vysvetľuje. Naším zámerom v tejto súvislosti je poukázať na potrebu objektívneho hodnotenia aktuálneho diania a aplikácie kultúrnej analýzy v sledovaní ekonomicko-politického vývoja.

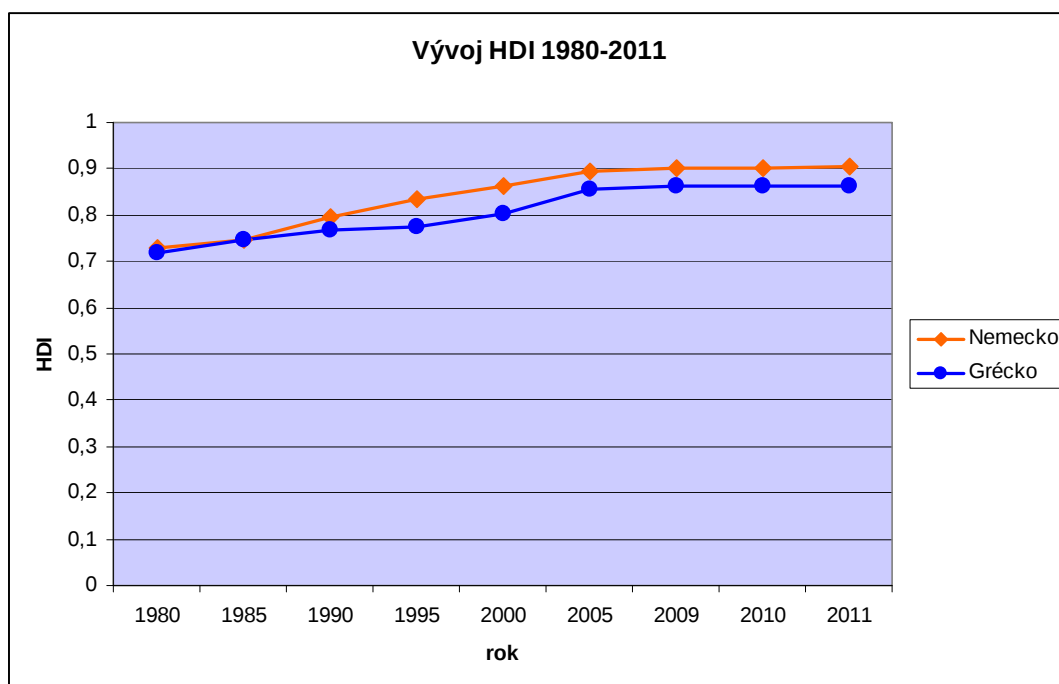
Za cieľ si kladieme predovšetkým záber na kvalitatívny rozvoj, preto ako tretí a najdôležitejší indikátor porovnáme index ľudského rozvoja v predmetných štátoch. Ako sme už uviedli v predchádzajúcej kapitole, HDI je najpoužívanější index čo sa týka komplexného hodnotenia ekonomicko-politického a vôbec celospoločenského vývoja. V roku 2011 sa Nemecko umiestnilo na 9. mieste v celosvetovom rebríčku s hodnotou 0,905, kým Grécko obsadilo 29. pozíciu s ukazovateľom HDI 0,861.⁷¹ Vývoj indexu ľudského rozvoja sledujeme aj grafom v období posledných 31 rokov. V takomto komplexnom meradle sa zreteľne prejavuje rozdiel medzi úrovňou rozvoja nemeckej a gréckej spoločnosti, ktorá je výsledkom už opísaných historických súvislostí a kultúrnych črt.

⁶⁹ BUKOVSKÝ, M. 2012. Gréci: V EÚ najviac pracujeme my. In *www.aktuality.sk* [online]. 2012-06-02. [cit. 2012-06-28]. Dostupné na internete: <<http://www.aktuality.sk/clanok/207701/greci-v-eu-najviac-pracujeme-my/>>

⁷⁰ Vlastný výpočet na základe údajov podľa 2012. *The Conference Board: Total Economy Database*. [online]. The Conference Board, 2012. [cit. 2012-06-21]. Dostupné na internete: <<http://www.conference-board.org/data/economydatabase/>>. a CIA. 2012. *The World Factbook*. [online]. CIA, 2012. [cit. 2012-06-21]. Dostupné na internete: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>>.

⁷¹ UNDP. 2012. *Human Development Index and its components*. [online]. UNDP, 2012. [cit. 2012-06-28]. Dostupné na internete: <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Table1.pdf>

Obrázok 5: Vývoj HDI Grécka a Nemecka v rokoch 1980-2011

Obr. 5 – Vývoj HDI Grécka a Nemecka v rokoch 1980-2011 [Vlastné spracovanie podľa údajov, dostupných na UNDP, 2012. *International Human Development Indicators*. [online]. UNDP, 2012. [cit. 2012-06-28]. Dostupné na internete: < <http://hdrstats.undp.org/en/tables/>>]

3.3.2 Postavenie kultúry v situácii súčasnej európskej krízy

V predchádzajúcich častiach sme rozobrali kultúrne aspekty, formujúce rozvoj dvoch vybraných krajín. Po načrtnutí a porovnaní uvedených kultúrnych dimenzií gréckej a nemeckej kultúry a ich historického vývoja môžeme konštatovať, že tieto kultúry na seba v mnohých bodoch narážajú ako nositelia odlišných až protikladných dimenzií. Zároveň sme však uviedli i vplyv gréckej antiky ako východiska formovania európskeho kultúrneho dedičstva, preto je potrebné zdôrazniť vzájomnú prepojenosť v samom jadre týchto kultúr. Do porovnania sme zahrnuli dôvody a historické vplyvy, kvôli ktorým sa jednotlivé kultúry od seba odklňajú, ako aj niektoré podobné charakteristiky ich vývoja.

Súčasná situácia vyvoláva mnohé diskusie o pozícii a vzájomných vzťahoch jednotlivých krajín, o tom, na čej strane nastala chyba, aký je scenár ďalšieho vývoja a aké sú možné riešenia krízovej situácie. Spochybňujú sa doterajšie inštitucionálne usporiadania, hovorí sa o kríze hodnôt a narastá nejednotnosť postojov voči doteraz vytýčeným cieľom. Avšak nedostatočná pozornosť je venovaná hľadaniu hlbších príčin a pôsobiacich faktorov v aktuálne prebiehajúcich procesoch. V tejto práci sme ukázali

mnohoraký vplyv základného elementu, na ktorom sú vybudované civilizácie, a ktorý ovplyvňuje dianie spoločností od každodenného života až po makroekonomické ukazovatele. Kultúra svojím vplyvom presahuje ekonomické analýzy i politické štatistiky a z tohto dôvodu je potrebné obrátiť sa v bezradnosti krízových situácií na hľadanie riešenia v samom základe spoločnosti.

V predchádzajúcich častiach sme charakterizovali odlišnosti gréckej a nemeckej kultúry ako potenciálne zdroje ich vzájomných stretov. Vzhľadom na početné rozdiely a aspekty, v ktorých stoja proti sebe, vzniká na oboch stranách množstvo predsudkov. Tie však bránia objektívnosti v rozhodovaní a efektívnej spolupráci, čo napokon stojí ako prekážka v rozvoji týchto krajín. Grécky veľvyslanec Nicolaos D. Kanellos pripúšťa, že v Grécku bolo urobených mnoho chýb, no za najväčšiu z nich pokladá zanedbanie a odklon od odkazov gréckeho kultúrneho dedičstva. Ako riešenie spletitej situácie vidí potrebu tieto kultúrne hodnoty nielen priniesť naspäť, ale predovšetkým obnoviť a pretvoriť do podmienok súčasnej doby. Pre Grékov je v súčasnej situácii potrebná solidarita, no toto východisko je pevne späté s mementom spoluzodpovednosti.⁷² Dostávame sa tak ku kolektívnemu jadrú gréckej kultúry, ktoré ako jej neoddeliteľná súčasť vytvára potenciál pre riešenie gréckych problémov. Snaha o už uvedené liberalisticky založené tendencie individualizmu je obzvlášť v prípade gréckej kultúry krátkozraká a založená na neúplnej interpretácii pojmu liberalizmu, ktorého východiskom nie je zakladať ľudské činnosti na slobodnom individuálovi, ale na vlastnej slobodnej osobnosti a jej identite.⁷³

Existuje dualita medzi civilizáciou, v zmysle toho, čo máme a kultúrou ako tým, čím sme. Tento rozdiel je dôležitým činiteľom v procese rozvoja a faktorom vnútornej dynamiky vývoja kultúr.⁷⁴ S koexistenciou v spoločnom priestore sa spája i zbližovanie civilizácií a predovšetkým zodpovednosť za vzájomné kultúrne obohacovanie sa miesto izolácie a napätia. V situáciách, v ktorých pri hľadaní riešení zlyhávajú ekonomicko-politické postupy, je potrebné preniknúť k hlbším východiskám týchto spoločenských procesov, ktoré ležia v základoch, na ktorých sú spoločnosti vybudované. Fundamentálnym základom každej spoločnosti je jej kultúra.

⁷² KANELLOS, N. D. [Rozhovor s autorom]. 2012-06-27.

⁷³ ibid

⁷⁴ ibid

Záver

V práci sa nám podarilo splniť jej cieľ a priblížiť pôsobenie kultúry v procese ekonomicko-politického rozvoja na základe teoretických východísk ako i v prípadovej štúdii Nemecka a Grécka. Na základe skúmaných aspektov historického vývoja a ich kultúrnych vplyvov sme dokázali identifikovať súvislosti medzi zložkami kultúry a spoločenskými súvislosťami, v ktorých pôsobia. Ďalej sme rozobrali najdôležitejšie dimenzie kultúr vybraných krajín a činitele ich vývoja. V komparácii týchto odlišných kultúr vystúpili do popredia ich jednoznačné odlišnosti, ktoré návazne pôsobia ako činitele v ekonomicko-politicko vývoji týchto krajín. Práca odkryla význam a hĺbku kultúrnej štruktúry v hľadaní východísk z krízových situácií a nevyhnutnosť skúmania kultúrnych aspektov v rámci komplexného ekonomicko-politického rozvoja.

V tvorbe práce sme postupovali na základe úvodom vymedzenej štruktúry, po štúdiu teórie vybraných autorov, zaoberajúcich sa kultúrnou analýzou, sme priblížili jednotlivé pohľady na obsah pojmu kultúra a tiež prvky kultúry, obsiahnuté v jej štruktúre. Následne sme vymedzili pojem ekonomicko-politického rozvoja, jeho kritériá a veličiny, s dôrazom na vzájomnú prepojenosť ekonomických, politických, prírodných, kultúrnych a iných spoločenských prvkov. Výskum v tejto oblasti vykazuje potrebu chápania rozvoja ako komplexného procesu, zahŕňajúceho všetky uvedené faktory. Uviedli sme niektoré dôležité prístupy autorov, zaoberajúcich sa úlohou kultúry v procese rozvoja, ktoré sme doplnili praktickými implikáciami ich teórií. Vychádzajúc z teoretického základu práce sme postavili prípadovú štúdiu kultúr Nemecka a Grécka, v ktorej sme rozobrali historický vývoj, jeho činitele a procesy s dôrazom na kultúrny aspekt. Priblížili sme pre ekonomicko-politický rozvoj najdôležitejšie dimenzie týchto kultúr, ktoré objasnili základné črty vývoja a podstatu kultúr Nemecka a Grécka. V tomto výskume sme vychádzali zo stanovených teoretických východísk, ktoré sme prakticky aplikovali s využitím vlastných empirických i teoretických poznatkov. Štatistická databáza Total Economy Database i databázy UNDP a CIA poslúžili ako dôležitý zdroj získavania údajov pre tvorbu práce. Cenným zdrojom tejto práce bol podnetný rozhovor s veľvyslancom Helénskej republiky, ktorý poskytol svoj názor na aktuálnu situáciu v Európe z hľadiska kultúry a tým predostrel osobný pohľad na skúmanú tematiku, ktorý prostredníctvom bežných médií nie je dostupný.

Práca odhalila mnohé aspekty významu kultúry v procese ekonomicko-politického rozvoja, ktoré si pre svoju komplexitu vyžadujú ďalší výskum. Kultúrny základ ekonomicko-politických procesov vnímame ako potenciál pre nielen výskum, ale aj zdroj riešenia krízových situácií a konfliktov, svojou podstatou zdanlivo nespádajúcich do rámca kultúry. Zlyhávanie striktne ekonomicko-politických prostriedkov vnímame ako kľúčový podnet pre zahrnutie kultúry do analýzy a riešenia vzniknutých problémov nielen v teoretickej, ale i v praktickej rovine. Na základe svojho záujmu sa tak v budúcnosti autorka mieni venovať ďalším oblastiam, spadajúcim do problematiky tejto práce.

Zoznam použitej literatúry

Knižné zdroje

BERNSTEIN, E. 2004. *Culture and Customs of Germany*. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data. 2004. 227 s. ISBN 0-313-32203-1.

BĚLINA, P. a kol. 1995. *Dějiny evropské civilizace II*. Praha: Paseka, 1995. 318 s. ISBN 80-7185-011-X.

COHEN, R. 1991. *Negotiating Across Cultures*. Washington: United States Institute of Peace, 1991. 193 s. ISBN 1-878379-08-9.

COMTE, A. 1988. *Introduction to Positive Philosophy*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1988. 70 s. ISBN 0-87220-050-7.

ČORNEJ, P. et al. 1995. *Dějiny evropské civilizace I*. Praha: Paseka, 1995. 373 s. ISBN 80-7185-010-1.

FUKUYAMA, F. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press, Macmillan, Inc., 1992. 418 s. ISBN 0-02-910975-2.

GEERTZ, C. 2000. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 2000. 470 s. ISBN 0-465-09719-7.

kolektiv autorov. 1996. *Germany: A Country Study*. 3. vyd. Washington: Federal Research Division, Library of Congress, 1996. 642 s. ISBN 0-84444-0853-0.

GREEN, R. et al. 2011. *A Political Chronology of the World*. Londýn: Routledge, 2011. 988 s. ISBN 978-185743-577-1.

HALL, E. T. – HALL, M. R. 1990. *Understanding Cultural Differences*. Yarmouth: Intercultural Press, 1990. 196 s. ISBN 1-877864-07-2.

- HOFSTEDE, G. – HOFSTEDE, G. J. – MINKOV, M. 2010. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 3. vyd. McGrawHill, 2010. 561 s. ISBN 978-0-07-177015-6.
- HUNTINGTON, S. 2001. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001. 441 s. ISBN 80-86182-49-5.
- JAROSZYŃSKI, P. 2007. *Science in Culture*. Amsterdam – New York: Editions Rodopi B. V., 2007. 314 s. ISBN 90-420-2136-5.
- KINGSBURY, D. 2007. *Political Development*. 1. vyd. Abingdon: Routledge. 2007. 236 s. ISBN 0-203-94708-8.
- kolektiv autorov. 2001. *A Political Chronology of Europe*. London: Europa Publications, 2001. 364 s. ISBN 1-85743-113-8.
- OWEN-VANDERSLUIS, S. 2003. *Ethics and Cultural Policy in a Global Economy*. New York: Palgrave Macmillan, 2003. 233 s. ISBN 0-333-98197-9.
- SAMUELSON, P.A. – NORDHAUS, W. D. 1992. *Economics*. 14. vyd. McGraw-Hill, 1992. 784 s. ISBN 0-07-054879-X.
- SEN, A. 1999. *Development as Freedom*. Oxford University Press, 1999. 366 s. ISBN 978-0-19-289330-7.
- SEN, A. 2002. *Etika a ekonomie*. Praha: Vyšehrad, 2002. 120 s. ISBN 80-7021-549-6.
- SERGI, B. – BAGATELAS W. 2007. *Economic and Political Development Ethics: Europe and Beyond*. Bratislava: Iura Edition, 2007. 614 s. ISBN 978-80-8087-167-5.
- ŠAJGALÍKOVÁ, H. – BOCKOVÁ, V. – VEHNEROVÁ, E. 2008. *Culture and Communication*. Bratislava: Ekonóm, 2008. 154 s. ISBN 978-80-225-2650-0.

THOMPSON, J. B. 1990. *Ideology and Modern Culture*. Stanford University Press, 1990. 362 s. ISBN 0-8047-1846-6.

TROMPENAARS, F. – HAMPDEN-TURNER, C. 1998. *Riding the Waves of Culture*. 2. vyd. London: Nicholas Brealey Publishing, 1998. 265 s. ISBN 1-85788-176-1.

WALTON, M. – RAO, V. 2004. *Culture and Public Action*. Stanford: Stanford University Press, 2004. 464 s. ISBN 0-8047-4787-3.

WEBER, M. 1983. *K metodológii sociálnych vied*. Bratislava: Pravda, 1983. 409 s.

Internetové zdroje

BARWASSER, F.-M. 2007. Frankens Bayerns – Bayerns Franken: Immer Probleme mit der Idendidad. In *Süddeutsche Zeitung* [online]. 2007-10-7. [cit. 2012-06-27]. Dostupné na internete: <<http://www.sueddeutsche.de/bayern/frankens-bayern-bayerns-franken-immer-probleme-mit-der-idendidad-1.788842-2>>

BOSCO, F. J. 2005. Culture and Public Action – Book Review. In *Journal of Regional Science*. [online]. 2005, vol. 45, no. 4 [cit. 2012-06-18]. Dostupné na internete: <<http://www.cultureandpublicaction.org/bijupdf/Journalofregionalscience.pdf?root=2005d%22af=01&filename=8138&filetype=html>>

BUKOVSKÝ, M. 2012. Gréci: V EÚ najviac pracujeme my. In *www.aktuality.sk* [online]. 2012-06-02. [cit. 2012-06-28]. Dostupné na internete: <<http://www.aktuality.sk/clanok/207701/greci-v-eu-najviac-pracujeme-my/>>

CIA. 2012. Country Comparison: Distribution of Family Income — Gini Index. In *The World Factbook*. [online]. 2012. [cit. 2012-06-14]. Dostupné na internete: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2172rank.html>>. ISSN 1553-8133.

CIA. 2012. *The World Factbook – Greece*. [online]. 2012-06-08. [cit. 2012-06-25].

Dostupné na internete: < <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gr.html> >. ISSN 1553-8133.

ClipArt Etc. [online] podľa GRAY, A. 1862. *Introduction to Structural and Systematic Botany*. 5. vyd. New York: Ivison, Phinney & Co, 1862, 555 s. [cit. 2012-06-06]. Dostupné na internete: < http://etc.usf.edu/clipart/23600/23601/onion_23601.htm >]

The Conference Board. 2012. *The Conference Board: Total Economy Database*. [online].

The Conference Board, 2012. [cit. 2012-06-21]. Dostupné na internete:

<<http://www.conference-board.org/data/economydatabase/> >

EL-AZEZ SAFI, A. 2010. *Argument in Support and Against of Hofstede Work*:

individuálna práca. [online]. Trent: University of Trento, 2010. 7 s. [cit. 2012-06-07].

Dostupné na internete: <http://www.scribd.com/fullscreen/81325248?access_key=key-199voi8ldmdisecn2xq0>

CHURCHILL, W. 1947. [politický prejav]. [online]. Londýn: Dolná snemovňa Parlamentu Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, 11.11.1947. [cit. 2012-06-10].

Dostupné na internete: < <http://www.quotationspage.com/quote/24926.html> >

The Economist Intelligence Unit. 2012. Quality-of-life index. In *The Economist*. [online].

[cit. 2012-06-14]. Dostupné na internete:

<http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf>

The Economist Intelligence Unit. 2012. *Hot spots: Benchmarking global city*

competitiveness. [online]. The Economist Intelligence Unit, 2012. 35 s. [cit. 2012-06-14].

Dostupné na internete: <<http://www.citigroup.com/citi/citiforcities/pdfs/hotspots.pdf>>

EIDSON, J. *Countries and Their Cultures: Germany*. [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné

na internete: <<http://www.everyculture.com/Ge-It/Germany.html#b>>

Ernst&Young. 2012. *Eurozone Forecast – Summer 2012: Country Focus*. [online].

Ernst&Young, 2012. [cit. 2012-06-28]. Dostupné na internete: <

<http://www.ey.com/GL/en/Issues/Business-environment/EUROZONE-COUNTRY>>

FORJI, A. G. 2006. Classic Thinkers and Critics of Democracy. In *Ohmy News International* [online]. 2006-10-11 [cit. 2012-06-10]. Dostupné na internete:

<http://english.ohmynews.com/articleview/article_view.asp?menu=c10400&no=321754&rel_no=1>

FUKUYAMA, F. 2001. Culture and Economic Development: Cultural Concerns. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. [online]. Elsevier

Science, 2001. [cit. 2012-06-15]. Dostupné na internete: < <http://www.sais-jhu.edu/faculty/fukuyama/articles/isb505010.pdf> >. ISBN 0-08-043076-7.

HARRISON, L. E. 2006. *Culture and Economic Development*. [online]. Washington: Cato

Institute, 2006. [cit. 2012-06-14]. Dostupné na internete: <<http://www.cato-unbound.org/2006/12/04/lawrence-e-harrison/culture-and-economic-development/>>

Haus der bayerischen Geschichte. 2012. *Die Vielfalt der bayerischen Territorien*. [online].

[cit. 2012-06-27]. Dostupné na internete: <<http://www.hdbg.de/geschichte-bayerns/de-02-die-geschichte-03.php>>

HEISENBERG, W. 2000. *Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science*.

[online]. London: Penguin Books, 2000. 144 s. [cit. 2012-06-05]. Dostupné na internete:

<<http://www.naturalthinker.net/trl/texts/Heisenberg,Werner/Heisenberg,%20Werner%20-%20Physics%20and%20philosophy.pdf>>. ISBN 0-14-118215-6

HOFSTEDE, G. *Dimensions*. [online]. [cit. 2012-06-07]. Dostupné na internete:

<<http://geert-hofstede.com/dimensions.html>>

HOFSTEDE, G. *National Cultures: Countries*. [online]. [cit. 2012-06-28]. Dostupné na

internet: < <http://geert-hofstede.com/greece.html> >

MCSWEENEY, B. 2002. *Hofstede's 'Model of National Cultural Differences and Consequences: A Triumph of Faith - A Failure of Analysis* (skrátené). [online]. 2002. [cit. 2012-06-07]. Dostupné na internete: <<http://geert-hofstede.international-business-center.com/mcsweeney.shtml>>

Minority Rights. 2011. *World Directory of Minorities and Indigenous People – Greece Overview*. [online]. 2011-10. [cit. 2012-06-25]. Dostupné na internete: <<http://www.minorityrights.org/?lid=326#2>>

Oxford Dictionaries. [online]. Oxford: Oxford University Press, 2012. [cit. 2012-06-07]. Dostupné na internete: <<http://oxforddictionaries.com/definition/culture?q=culture>>

SUTTON, S. B. *Greece*. [online]. [cit. 2012-06-27]. Dostupné na internete: <<http://www.everyculture.com/Ge-It/Greece.html#b>>

UNDP. 2011. *Human Development reports. Indices & Data*. [online]. 2011. [cit. 2012-06-14]. Dostupné na internete: <<http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>>

UNDP. 2011. Human Development Index and its Components. In *Human Development Report 2011*. [online]. 2011. [cit. 2012-06-14]. Dostupné na internete: <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Table1.pdf>

UNDP. 2012. *Human Development Index and its components*. [online]. UNDP, 2012. [cit. 2012-06-28]. Dostupné na internete: <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Table1.pdf>

UNDP, 2012. *International Human Development Indicators*. [online]. UNDP, 2012. [cit. 2012-06-28]. Dostupné na internete: <<http://hdrstats.undp.org/en/tables/>>